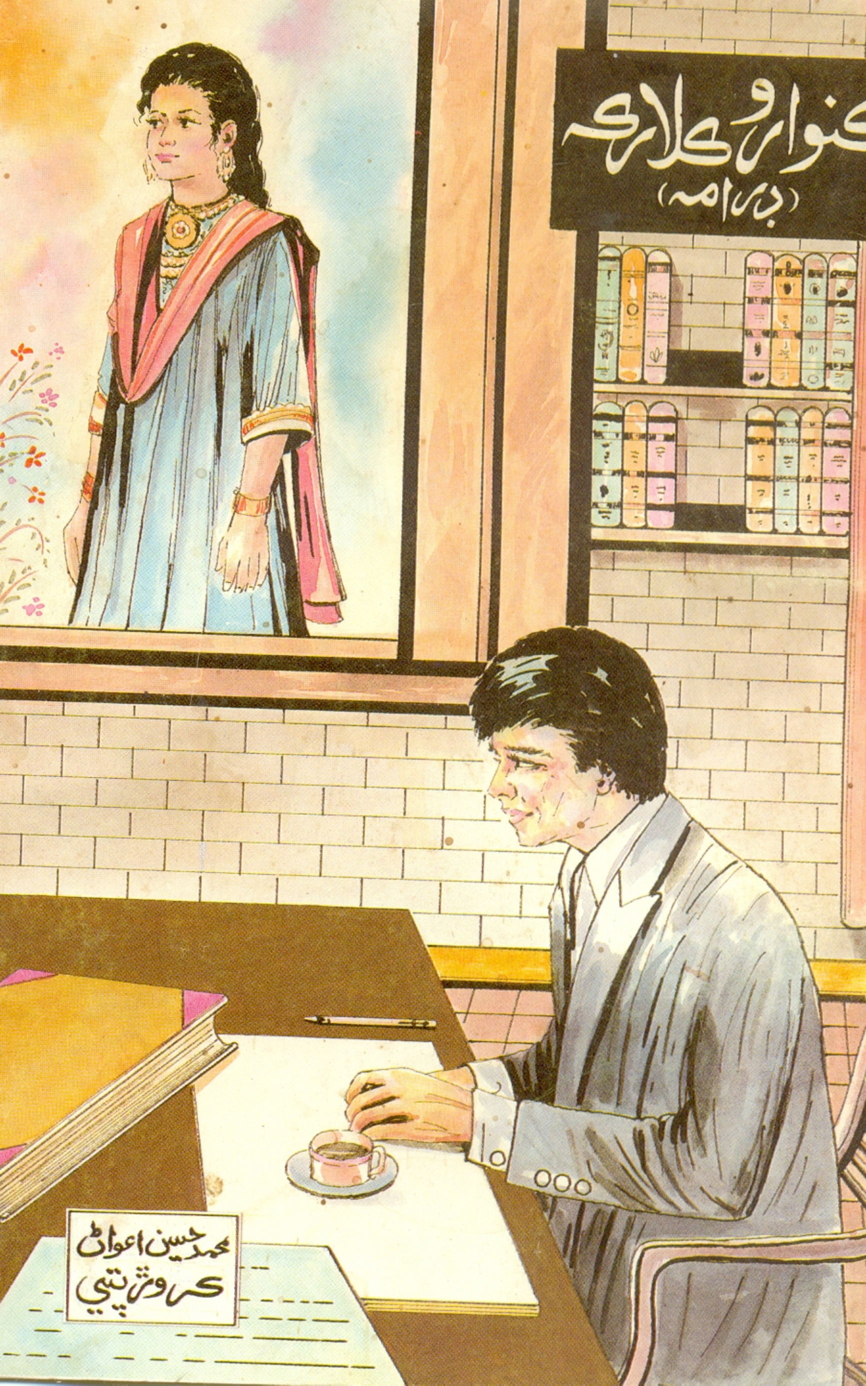
ڪنوارو ڪلارڪ
(ڊرامه)
محمد حسين اعوان
ڪروڙپتي

منهنجو والد صاحب پڙهيل بلڪل نہ هو مگر قانون
جو اهڙو ماهر هو جو حيدرآباد جو مشهور وڪيل
سرکوامي ڏيئل داس بہ ڪيس مڃيندو هو. ڪيترا وڪيل
بابي سائين کان پنهنجن ڪيسن جي باري ۾ صلاح ۽
هدايت وٺندا هئا جن ۾ ٽنڊو آدم جو محترم عبدالحڪيم
کوسو بہ هو. بابو سائين ڪورٽ جمعدار جي حيثيت ۾
بہ ڪم ڪندو هو ۽ ڪيس آڏي پڇا جي اهڙي تہ
صلاحيت هئي جو ان وقت جي سٺن وڪيلن ڪي بہ
نہ هئي.

منهنجو والد ريلوي ۾ سپاهي ڀرتي ٿيو ۽ پوءِ
هيڊ ڪنسٽيبل ٿيو هو. سندس رٽائرمينٽ کان گهڻا
سال پوءِ شڪارپور جو هڪ ڊپٽي سپرنٽينڊنٽ پوليس
ابڙو صاحب پنهنجي بيگم سان گڏ ڪوئٽہ کان موٽيندي
ٽرين جي ڪوبي ۾ قتل ٿي ويو ۽ اها جاچ بعد ۾ مسٽر

عرفان خان رٽائرڊ D.I.G پوليس جيڪو ان وقت شايد حيدرآباد اسپيشل پوليس جو D.S.P يا انسپيڪٽر هو، کي مليو. جاچ شروع ڪرڻ کان اڳ هو بابي سائين وٽ ننڍو آدم ۾ آيو انهيءَ ڪيس جي باري ۾. ڪانئس حقيقت وٺي بابي سائين ڪيس يڪدم ڇڏايو ته اهو ڪم جيڪب آباد ضلع واري جو ڪيل ڏسجي ٿو ۽ جاچ بعد اهوئي ڏوهاري نڪتو ۽ گرفتار ٿيو.

منهنجي والد صاحب کي "استاد" ڪري سڏيندا هئا. ڪيس ڳنڍ ڇوڙي ۽ ڪاٺ جي ڪيسن جي باري ۾ تمام وڏو آزمودو هو. اهڙن ڪيسن ۾ سندس حد نه هجڻ جي باوجود به ڪيس سندن لاءِ گهرائيندا هئا. بابي سائين کان اهڙن ڪيسن جون ڳالهيون ٻڌي مان پاڻ ته ڳنڍ ڇوڙ ڪونه ٿيس مگر ڳنڍ ڇوڙن کي ڏسي يڪدم پتو پئجي ويندو هوم ته هيءُ ڳنڍ ڇوڙ آهي!

١٩٤٢ ۾ جڏهين مان نور محمد هاءِ اسڪول ۾ مئٽرڪ جو شاگرد هوس ان وقت هڪ دفعي گرم ڪوٽ جو ڪپڙو ڪارڊن تي گهٽ قيمت ۾ مليو رهيو هو. مان پنهنجي هڪ پوليس واري دوست ڪاز سندس ڪارڊ وٺي حيدرآباد جي شاهي بازار ۾ ان دڪان تي ويس. رش هجڻ جي ڪري ٻاهر هڪ طرف تي بيٺس. ويجهو ئي ٿي ديوان بيهي پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا هئا ته هڪ مسلمان به اچي انهن سان گڏ بيٺو. سندس ڪلهي تي انگوڇو رکيل هو. مون ڪيس ڏٺو

۽ سمجهي ويس ته هي ڳنڍ ڇوڙ آهي. ان ماڻهوءَ پنهنجي ڪلهي واري ڪپڙي جي هيٺان پنهنجو هٿ هڪ ديوان جي ڪوٽ جي اندرين کيسي ۾ وجهي رقم ڪڍي ورتي ۽ پوءِ هو آهستي آهستي سري گهاٽ جي طرف وڃڻ لڳو. مان به منٽ ٻه رڪي انجي ڪڍ وڃڻ لڳس انهيءَ ارادي سان ته ڪافي اڳتي وڃي کيس روڪيان ۽ ڪجهه رقم ڪانئس وٺان!

ديوانن ڪي بعد ۾ پتو پئجي ويو ۽ هو تيئي ان ماڻهوءَ جي پٺيان تڪڙو تڪڙو وڃڻ لڳا. جڏهن اهو مونکي ٿورو ويجهو پهتا ته مون انهن مان هڪ کي چوندي ٻڌو ته "هيءُ به (يعني مان) هن سان گڏ هو." بهرحال مان ٿورو اڳتي وڌي ڪابي طرف واريءَ هڪ گهٽيءَ ۾ لڙي پيس. جيڪڏهين خدانخواسته مونکي به پڪڙين ها (چاڪاڻ ته مان به ڪافي وقت انهن جي ٿورو پريرو بيٺو هوس) ته الائجي ڇا ٿئي ها ۽ انهيءَ حالت ۾ اڄ مونکي ڳنڍ ڇوڙ اديب جي نالي سان، اوهين سڀيئي، پڪاريو ها ۽ پوءِ ـــ پوءِ شايد مان پنهنجو تخلص "ڪروڙ پتي" جي "بدران "ڳنڍ ڇوڙ" رکان ها جيئن مان توهان سميت سيني کي چئي سگهان ها ته منهنجو تخلص "ڳنڍ ڇوڙ" آهي تنهنڪري ادب نواز ماڻهون مونکي ڳنڍ ڇوڙ چون ٿا.

٢٧ ـــ جولاءِ ١٩٨٧ع. محمد حسين اعوان "ڪروڙ پتي"
(۽ نه ڳنڍ ڇوڙ)

ڪنوارو ڪلارڪ

(ٻہ ڊرامان ـــ قسمت ۽ ڪنوارو ڪلارڪ)

مصنف

محمد حسين اعوان ڪروڙ پتي

اهڙي گهوٽ تہ نشا ٽيويٽي!

ڏنڊو ڪونڊو پبليڪيشن

٣ـ دادا گارڊن ـ جمال دين افغاني روڊ
شرف آباد ـ ڪراچي.

چپائيندڙ جا سڀ حق ۽ واسطا محفوظ آهن

ڪنوارو ڪلارڪ

ڏنڀ و ڪونڀ و پبليڪيشن جو.
ڪتاب نمبر ١

ٽائٽل ڊزائين : اصغر علي عزيزآباد ڪراچي

اشاعت آگسٽ ١٩٨٤ع

تعداد ١٠٠٠

قيمت سپر ڊيلڪس ايڊيشن ٤٥ روپيه

پرنٽرز واحد آرٽ پرنٽنگ پريس
فون ٤٢٣٣٣٠

---*---

مهاڳ

زندگي ايتري ته حماقتن سان پريل رهي ٿي جو انهن تي ڪلڻ بدران جيڪڏهين رڳو ويهي خار ڪائجن ته ماڻهوءَ لاءِ هوند جيئڻ ئي وبال ٿي پوي. ڪل پوڳ سان ئي زندگيءَ ۾ سلوڻپ ۽ سواد پيدا ٿئي ٿو.

ڪي ماڻهو اهڙا به ٿين ٿا، جو ڪلي چائڻ ئي ڪونه. سدائين سياڻا ۽ سنجيده ٿي پيا گهمندا. اهڙا ماڻهو خوشيءَ جا دشمن ۽ هر قسم جي ونڊر جا ويري ٿين ٿا. راڳ ڪين ڪونه وڻي، ناچ ۽ ناٽڪ جا جاني دشمن، ۽ ڪتي ڪا تصوير ڏسن ته اکين تي ڪنيو هٿ، ڏين. آڱرين جي وٿين مان ڪڏهين ڪا جهلڪ جهٽي وٺن ته واه نه ته پيو ٿيو خير. جهڙا بنڊ جا بنڊ! مثل جسم وانگر سوڙهو ڇيڇين ته رت جو ڦڙو ڪونه نڪرين. ڪا ڳالهه ئي ڪانه وٽين. سواءِ پنهنجي ٻئي هر ڪنهن لاءِ نصيحتن جا دفتر ساڻ ڪنيو گهمن. هر هنڌ، هر ننڍي وڏي عيب تي نظر ائين وجي ڪپندين ڄڻ ته سندن نظر ڪي سواءِ ٻئي جي عيب جي ٻي ڪا شيءِ ڏسڻ ۾ ئي ڪانه اچي! اهڙا بنهه گول مول ۽ ڇپن جهڙا ڳرا شخص پنهنجن تـوڙي پراون لاءِ هڪ مستقل عذاب آهن. شال الله تعاليٰ انهن کان دشمن دوست کي پناهه ۾ رکي.

پيا وري اهڙا شخص به آهن، جو ڳالهه نه ڳالهه رڳو پيا کلندا. کي هجي نه هجي، بنهه هٿن مان پيا ويندا. اصل سمجهه ۾ ئي نه ايندو ته نيٺ کلن ڇا تي ٿا. جهڙا ٻارن جي هٿن ۾ جهنجهٽا — رڳو پيا ڇٽڪندا. هوڏانهن کنهن کنگهيو نه آهي ۽ هيڏانهن هنن جي ٽهڪن شروع. هر ڳالهه کين ڪتڪتائي تي لڳندي. کنهن به چيز تي ويچار ڪرڻ هي شخص ڪونه چاهن. خود اهو به ڪونه چاهن ته چرچي ۾ چرچي جي ڳالهه ڪهڙي هئي. ڪري ۽ ڪوتي ۾ تميز جي تڪليف وٺن ئي ڪانه. ائين رڳو ڏند ٽيڙ ۾ پورا! — اهڙا بنهه پنگ پانگ جي بال وانگر هلڪڙا ۽ ٽڙ ٽڙيا شخص پڻ پنهنجن تروڙي پراون لاءِ هڪ مستقل مٿي جو سور آهن. شال الله تعاليٰ هنن کان پڻ دوست دشمن کي پناه ۾ رکي.

زندگيءَ ۾ حماقت پنهنجا ڏاڍا روپ بدلائي ٿي. ڀانت ڀانت جا ويس آهن، جي هيءَ هر وقت پهريندي ۽ بدليندي ٿي رهي. ڪڏهين هيءَ اسان کي حيرت ۾ وجهي ٿي، ڪڏهين اسان کي بنهه بيچاري ٿي ڇڏي. ڪڏهين هن جو ڏيک ويک اسان کي هرڪايو ڇڏي، ته ڪڏهين سندس رعب تاب اسان کي هيسايو وجهي. مذهب جي دائري ۾، سياست جي دائري ۾، فن جي دائري ۾ — مطلب ته زندگيءَ جي هر ميدان ۾! — کنهن وقت هيءَ اسانکان روپوش رهي ٿي ته ڪڏهين

وري ظاهر ظهور پنهنجي جنسار ٻـارين سان اسان کي پنهنجو پرستار بنايو ڇڏي! — فقط هڪ ئـي هٿيار آهي جنهن جي اڳيان هـن جا سمورا ترڪتال بيڪار ٿـي وڃن ٿا ۽ هـوءَ پنهنجي اصلوڪي روپ ۾ اسان جـي اڳيان اچي ٿي بيهي ۽ اسان سندس حملن ۽ حيلہ سازين کان محفوظ رهي ٿا سگهون. اهو هٿيار آهي اسان جي مٺس ڪل! — ٻي ٺڙڪ ۽ ڀرپور ڪل!! — جتي يہ هوءَ اسان کان لڪندي، جيڪي بہ ڇمڙا پوش هوءَ اسان کان روپوش رهڻ لاءِ پهريندي، اسانجي ڪل ۽ ٺوڪ کيس هڪدم اونـداهيـن ڪنڊن مـان ڳهلي ۽ سندس ڀرو پائي جو پردو ڦاڙي کيس آڏـي اسان جي اڳيان ٺٺو ڪندي! — زندگيءَ ۾ معقوليت ۽ ماڻهپي آڻڻ لاءِ لازمي آهي تہ جتي بہ ۽ جيڪا بہ حماقت ڏسجي — بلڪ ڳولي ڳولي بہ ان کي پنهنجيءَ ڪل ۽ ٺٺوليءَ جو نشانو بنائجي ۽ مٺس هوڙهيو هوڙهيو ڪجي. فقط انهيءَ قسم جي چاڻ ڀريل ڪل ۽ مزاح سان ئي زندگيءَ ۾ سلوڻپ ۽ سواد پيدا ٿئي ٿو ۽ پڻ زندگيءَ جي سنوارپ ۽ سڌاري جا رستا ڳهڙجن ٿا.

ادب ۾ مزاح ۾ طنز اهو ئي ڪم ڪري ٿي جيڪو شهرن ۾ ميونسپالٽين جون گند ڪچري واريون ٺرڪون ڪن ٿيون. جتي بہ گند جو ڍير نظر آين، اتي وڃي ٻيهنديون ۽ ان کي ڀهري، ڪٽي وڃي ٻاهر ٺٺو ڪنديون. مزاحيہ ادب بہ زندگي جي ڪس ۽ ڪاراڻ کي ڪڍي

ڪري، ان کي اڃي اجري ۽ پاڪ صاف ڪرڻ جو ڪم ڏئي ٿو. انهيءَ لحاظ کان مزاح نگار جو درجو مفڪر ۽ مصلح جو درجو آهي.

اسانجي سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ مزاحيه ادب، خاص ڪري مزاحيه لوڪ ادب، معيار توڙي انداز جي خيال کان ڪافي اوچو ۽ جهجهو آهي. ڪورين ۽ ڏهرين جا نقل، ٻروچڻ جا سنڌين تي ۽ سنڌين جا ٻروچن تي ناهيل چرچا، مسلمانن جا هندن تي ۽ هندن جا مسلمانن تي بنايل ٽوڪ، ملن جون موالين تي ۽ موالين جون ملن تي ٽوڪبازيون، ۽ پڻ وڏيرن تي ۽ هارين تي، پيرن تي ۽ مريدن تي، شهرين تي ۽ ٻهراڙيءَ وارن تي، ڪلارڪن تي ۽ ڪامورن تي،— مطلب ته هر طبقي ۽ هر پيشي جا، پاڻ کي چڙڏي، پين تي ناهيل چرچا ۽ لطيفا اسان وٽ ايڏا ته ٻي انداز ۽ دلپذير موجود آهن، جو جيڪڏهين اهو لوڪ مزاح جو مواد گڏ ڪجي، ته هوند کي ڪتاب نهي پون. ڪٿي ڏسو ته ”ٽوپي“ ۽ ”پڳ“ ٻيون هڪ ٻئي تي ٺٺوليون ڪن، ته ڪٿي ”گدڙ“ ۽ ”گڏهه“ پيا هڪ ٻئي کي کهلين. ڪٿي ”هاري“ ٻيو ”ڪانو“ سان جهيڙو ڪئي، ته ڪٿي وري ”ڪبر“ پيئي ”مئنا“ سان مهاڏو ڏئي!— اسان جي زنده دل عوام ۾ ڪل ٻوڳ ۽ چرچي گهٻي جي ايڏي ته عادت ۽ ڏات آهي، جو گهٽو ڪري هر ڳڀرن ۾ ڪونه ڪو هڪڙو ضرور اهڙو ملندو، جو

ائين ئي چوندي چوندي ٻيو چرچا گهڙيندو ـــ ۽ اهڙيءَ طرح ڪالهه جا چرچا اج جا ٽوٽڪا ۽ اج جا چرچا سڀاڻي جا لطيفا بنبا ٿا رهن.

سنڌيءَ ۾ تصنيف ٿيل مزاحيه ادب، خاص ڪري طبعزاد مزاحيه ناٽڪ، البت گهٽ آهن. ”انڌير نگري“، ”ڏنيچند“، ”ولائتـي جوءِ“، ”حرڪت مان برڪت“، ”نيم طبيب خطره جان“، ”شيخ چلي ۽ اڳڻ مسخرو“، ”دنيا دو رنـگي“، ”بد نصيب ٽـري“، ”ڏڪار ناٽڪ“، ”ڪورٽ ناٽڪ“، ”نجومي“، ”شاهدي“، ”واپيئڙو“، ۽ اهڙا چند ٻيا مزاحيه ناٽڪ آهن، جن جا هن سلسلي ۾ نالا وني سگهجن ٿا. جيئن ٻيءَ صنف جو ادب تيئن مزاحيه نـاٽڪ پڻ ڪيترائي اسان وٽ البت ڇپهر نـہ ڇپجڻ جي سبب، گم ٿي ويل آهن. رڳو انهن جا نالا ادب جي تاريخ ۾، هيتي هتي، اج اسين پڙهي سگهون ٿـا. نهايت خـوشـيءَ جـي ڳـالهه آهي جو اسان جـو ”ڪروڙ پتي“ دوست پنهنجي گنج مـان هي بنهه تازا ٻـہ مـزاحيه نـاٽڪ ”ڪنوارو ڪلارڪ“ ۽ ”قسمت“، اسان کي بخشي رهيو آهي. ”ڪروڙ پتيءَ“ کي سندس انهيءَ نالي کان سواءِ آءٌ ڪونہ سڃاڻان. البت سندس اصلي نالو مون هاڻي هٿ ڪيو آهي. گهٽو ئي ”ڪروڙ پتي“ ڪروڙ پتي بنيو اسـان غـريبن کـان لـڪندو رهيو، پـر جـڏهين هـي ٻـہ نـاٽڪ مـون ڏانهن مهاڳ لـکڻ لاءِ موڪليائين ـــ ۽ موڪليائين بہ ائين جو نہ خط نہ پٽ،

نه نالو نه پتو، رڳو ڏه روڙ پتين مان هڪ ڪروڙ پتي!—
تڏهين اسان به ڪٿي بہ جهليو. پوءِ جڏهين هيءَ ڊراوت،
ٺان جي شوخائي ڪري، ڪجهه عرصو پاڻ وٽ ائين
جهلي ويهي رهيا سون، تڏهين پورن ٻارهن مهينن ڪانپوءِ
وڃي ڪروڙ پتي صاحب اسان کي پنهنجو اصلوڪو نالو
۽ پورو پتو ٻڌايو!— پڙهندڙن کي معلوم هئڻ گهرجي
ته ”ڪروڙ پتي“ صاحب جو نالو محمد حسين آهي،
ذات جا پاڻ اعوان آهن، سندن جنم جو هنڌ تنبو آدم
آهي ۽ هاڻي پاڻ شڪارپور ۾ اسسٽنٽ فوڊ ڪنٽرولر
يعني ”خوراڪ جا نائب قبضيدار“ آهن. پاڻ جڏهين
”ڪروڙ پتيءَ“ مان وڌي ”ارب پتي“ ٿيندا، تڏهين
اسان جا پورا فوڊ ڪنٽرولر بنبا . ۽ پوءِ يا ته اسان
اوهان جي خوراڪ جو خير ڪونه رهندو، يا ته وري
ان جي پاڻ کي ڪا گهٽتي باقي نه رهندي! — زياده
امڪان البت پوئين ڳالهه جا آهن. هيلتائين ايترو اسين
به سمجهي ويا آهيون ته پاڻ آهن بنهه اسان اوهان جي
جوڙ جس جا يعني ”اڇا ڪپڙا ڪيسا خالي“ ۽ ڪروڙ پتي
پاڻ کي چوائي پاڻ رڳو اسان اوهان سان يوڳ
پيا ڪن!

هن سلسلي ۾ هڪڙي ڳالهه دل تي چڙهي بيٺي
آهي، سا اڳو پوءِ پڙهندڙن کي ٻڌائي، پاڻ بس ڪنداسين—
پوءِ ”ڪروڙ پتيءَ“ جا هي ناٽڪ ڄاڻن ۽ انهن جا
پڙهندڙ ڄاڻن!

مهاڳ

ڪجھ ڏينھن ٿيا ته لاھور ريڊيو تان ھڪڙو فيچر نشر ٿيو، جنھن ۾ ھڪڙو مداري پيش ڪيو ويو، جنھن جي دعوا ھئي ته ھو ماڻھن جا جن ڪيندو آھي. سندس اڳيان پوءِ ھڪڙو جن ورتل ماڻھو آندو ويو، جنھن ڪي پنھنجي چاتل سچاتل ۽ قابل عمل دستور مطابق ڀھريائين ھن ٻوج ۾ آندو ۽ پوءِ ھڪل ڏيئي ڪانئس پڇيائين، ”فقير ٻڌاءِ ڪھڙيءَ ذات جو جن آھين؟“ ھڪل جو جواب ھڪل ۾ مليس. چي، ”مان آھيان جمھوريت جو جن!“ جنھن تي مداري ھيڪر ته ٻنھ بس ٿي ويو پر نيٺ دل پڪي ڪري، پيڪيدار آواز ۾ چيائين ”تڏھين بيھ ته ڪيان ڪو مارشل لا جو ڏنڊو!“ سامھون سا ڳئي پيڪيدار آواز ۾ جواب مليس، ”مارشل لا جو ڏنڊو مھربان پاڻ وٽ رک. اسان فقيرن ڪي گھرجي ڊبل روٽي، مکڻ ۽ انڊو!“ ھاڻي اسان جو ”ڪروڙ پتي“ دوست ٻه وڏي ارب پتي بنجي يا پدم پتي، اسان بھرحال ڪيس ائين ئي چونداسين ته ائين اسسٽنٽ فوڊ ڪنٽرولر مان وڏي پورو فوڊ ڪنٽرولر ۽ پوري فوڊ ڪنٽرولر مان وڏي پلي وڃي پاڻيءَ ۽ ھوا جو ڪنٽرولر بنج، پر ھر ھال ۾ پيو جي نه ته ٻه الله جي ڏني مان اسان ڪي مڙيوئي ڪڏھن ڪو مزاحيه افسانو، ڪو مزاحيه ناٽڪ ۽ جي ٿي سگھيئي ته ڪو مزاحيه ناول ڏيندو رھج! — اسانجي زندگيءَ ۾ ڏاڍي الوٽپ ۽ بد مزگي پيدا ٿي ويئي آھي. ھرڪو

پنهنجو پاڻ ڪان ڪک تيو پيو گهمي. ”خبر پيئي خوشي ويئي“ جي چوڻيءَ مطابق جيتري تي زندگي جي حماقتن جي خبر پوي، اوترو تو هانءَ سست ٿئي. زندگيءَ ۾ ايمان تازي رهڻ لاءِ ضروري آهي ته ڪجهه قدر مٿس خار کائجن ۽ ڪجهه قدر مٿس کلجي. ادب ۾ مزاح نگاري، خاص طرح مزاحيه ناٽڪن جي صورت ۾ مڪمل بوريت جي نڪمائيءَ کان نجات ڏيارڻ جو هڪ اٽل ۽ مجرب نسخو آهي، ۽ ”ڪروڙ پتيءَ“ جهڙا صاحب نگاه حڪيم ئي آهن، جن وٽان اسان اوهان کي اهڙو املهه نسخو حاصل ٿي سگهي ٿو.

حيدرآباد سنڌ

(١٥-١٠-١٩٦٢ع)

محمد ابراهيم جويو

پيش لفظ

مان ٢٨ نومبر ١٩٤٥ع تي نوڪريءَ ۾ گهڙيس ۽ منهنجي پهرين پوسٽنگ مختيارڪار شهدادپور جي آفيس ۾ ٿي. اسين پنج - ڇهه ڄڻا مختيارڪار جي آفيس جي ويجهو هڪ ڪچيءَ جاءِ ۾ رهڻ لڳاسين. هڪ بورچي رکيوسين جيڪو اسان سڀني جي ماني ٺاهيندو هو. بورچي ٻهه پوڙهو هو شايد ان ڪري ڪنهن ٻئي ڪونه ٿي رکيس ۽ اسان ڪي پنهنجي ڪلب لاءِ ان وقت جي لحاظ کان گهٽ پگهار ۾ ملي ويو هو. ان وقت ڪلارڪن جي ڪل پگهار پنجٽيهه روپيه ماهيانو هئي. اسان ۾ هڪ سپروائيزنگ تپيدار، هڪ تپيدار ۽ هڪ ڪتل ڪاٽي جو ڪلارڪ هو ۽ ٻاقي اسين ٿي مختيارڪار جي آفيس جا ڪلارڪ هياسين. ٻين ٻن ڪلارڪن مان هڪ سينارجا جو ميمڻ هو جيڪو پڇاڙيءَ جو اسسٽنٽ ڪمشنر ٿي رٽائر ٿيو ۽ ٻيو ڪنڊياري تعلق جو ڪلهوڙو هو غلام رسول نالي جيڪو ڏهن ٻارهن سالن کانپوءِ هيڊمنشي ٿيو ۽ پوءِ ترت ئي گذاري ويو.

صبح جو نيرن ۾ اسان سڀ چانهه سان ماني کائيندا هئاسين. هن ميمڻ ڪلارڪ ۽ غلام رسول ڪلهوڙي جي

اها حالت هئي جو چانهه پيڻ لاءِ وٽن ڪوپ به نه هو ۽ هو ٻئي ڏان جي ذڪر جي ڊيڪٽين ۾ چانهه استعمال ڪندا هئا! ـــ مان هر مهيني پنهنجي مءُ - پيءُ کان ڪجهه پيسا وٺندو هوس ته ڏهين اوطاق/ڪلب جو خرچ جيڪو منهنجي حصي ۾ ايندو هو پورو ڪري سگهندو هوس. پڳهار مان رڳو پنج ست روپيه به پنهنجي گهر نه ڏيئي سگهندو هوس اٽلو منهنجن ڪپڙن لٽن جو خرچ به منهنجي ماءُ پيءُ تي هو. اهڙين حالتن ڪي ڏسي مون هيءُ ڊرامو لکيو هو.

شروع ۾ هن ڊرامي جا مون فقط پهريان ٽي منظر لکيا هئا جيڪي ڪراچي مئڪلوڊ روڊ (چندريگر روڊ) ڌان نڪرندڙ موتي لعل مهتا جي ماهوار رسالي "فلمستان" جي ماه فبروري ١٩٤٧ع جي پرچي ۾ شايع ٿيا هئا. ان وقت هن ڊرامي جي هن ريت شايع ٿيڻ جي ڪري ڪنهن تي ڪو اثر ٿيو يا نه ۽ جي ٿيو ته ڪهڙو، سا مون کي خبر نه آهي مگر منهنجو اهو ڊرامو حيدرآباد ريلوي پوليس جي صوبيدار عيسيٰ خان پنهور، پڙهي، منهنجي پيءُ کي چيو هو ته هاڻي محمد حسين جي جلد شادي ڪرائي ڇڏ ۽ منهنجي شادي انهيءَ ئي سال ١٩٤٧ع ۾ ڊسمبر ڏاري ٿي ويئي.

١٩٤٧ع ۾ پاڪستان الله جي مهرباني سان وجود ۾ آيو ۽ آهستي آهستي ڪامورن جون پڳهارون وڌنديون

رهيون مگر ان واڌ کان گهڻو وڌيڪ ڪاڏي پيتي ۽ ٻين ضروري شين جون قيمتون به وڌنديون رهيون ۽ ڪامورن جي حالت وقتي وقتي ٿوري گهڻي فرق سان عام طرح ساڳي ئي رهندي آئي!

موجوده حڪومت وقت جي نزاڪت کي مدنظر رکندي مهيني اڌ ۾ پگهارون وڌائي رهي آهي. الله سائين ڪري سٺي نموني پگهارون وڌن مگر ساڳئي وقت ضروري شين جون قيمتون به مناسب حد جي اندر رهن.

محمد حسين اعوان ڪروڙپتي
۳۰ جون، ۱۹۸۷ع

قسمت

انتساب

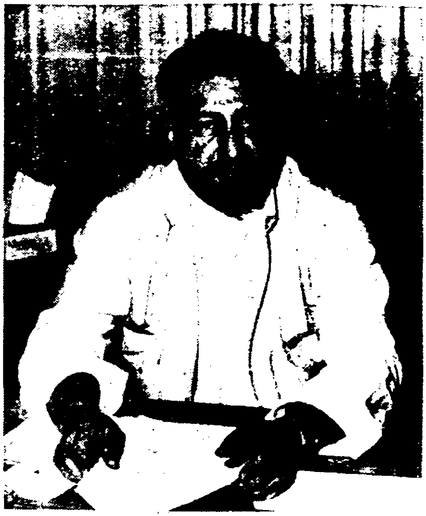

حضرت شاه مردان شاه ثاني

پير صاحب پاڳارا هفتم جي سڳوري نالي.

هيءَ ڊرامو، ڊراما نويس محمد حسين اعوان ڪروڙپتي يا ان جي پٽ جي لکيت ۾ اجازت کانسواءِ نه ڪٿي ۽ ڪڏهن اسٽيج ڪيو وڃي ۽ نه ئي ان کي ڪنهن به طرح / نموني ٽي-وي يا ريڊيو تي آندو وڃي ۽ نه وري ڪنهن ٻئي نموني استعمال ڪيو وڃي سواءِ اهڙي لکيت ۾ اجازت جي، البت اخبارون، رسالا، ٽي . وي، ريڊيو وغيره هن ڊرامي بابت پنهنجا رايا شايع / ظاهر ڪري سگهن ٿا.

قسمت (اسٽيج ڊرامو)

ويس ڌاري:

ڪنول ۽ موهن: ٻه نوجوان ٻوٽن جي دڪان ۾ واپاري.

ڪملا ۽ موهني: ٻه اپ ٽو ڊيٽ جوان ڇوڪريون.

هڪ ڏوتيءَ سان واٽيو ۽ سندس ٨ سالن جو پٽ.

هڪ پوليس جو سب انسپيڪٽر ــ سرڪاري ڊريس ۾.

هڪ جهور پيرو مسلمان ــ ٻهراڙيءَ جو.

هڪ پوڙهو واڻيو ــ مٿو ڪوڙيل ــ ڍڳهي چوٽي ــ گنجي ۽ ڏوتيءَ سان.

هڪ پوليس وارو ــ ڊريس ۾.

چانهه وارو ڇوڪرو.

ٻه - ٽي گراهڪ.

پنج - ست بيا ماڻهون.

منظر پهريون

(پردو کڄي ٿو)

بوٽن جو دڪان. ڊاڻي پاسي چار پنج ڪرسيون رکيل آهن. ساڄي پاسي هڪ گاديلو ۽ هڪ وهاٺو ٽيڪ ڏيڻي وهڻ لاءِ. گاديلي جو اورئين پاسي ننڍيءَ صندليءَ تي هڪ ننڍي لوه جي ڪئش باڪس رکيل آهي. ڪنول گاديلي تي ويٺو آهي ۽ موهن ڪليل بوٽ کوکن ۾ وجهي مٿي رکندو ٿو وڃي ۽ ڳالهائيندو به ٿو رهي.

”هون! ڪمبخت ڪنهن جاءِ جا ـــ هيءَ نه ڪپي ــــ هو نه ڪپي، جي ڪارو ڏيکارجين ته ڳاڙهو گهرندا ۽ جي ڳاڙهو ڪڍي ڏجين تہ باداميءَ لاءِ چوندا ! ـــ رڳو ڪنل ڪنل ماڻهون ٿا اچن اسانجي دڪان تي ـــ اهڙي ڏنڊي ڪان تہ بهتر هو جيڪڏهين شنڪر شير وٽ تلڪ چاڙهيءَ تي وڃي پان بنايون ها ۽ ـــ يا وڃي قلعي جي ويجهو امر نات سوريءَ جون دوائون وٺي وڃي ريلوي ٽرينن ۾ وڪڻون ها!

ڪنول:- موهن، اسان هيءَ دڪان ڪڏهين کوليو هو؟

موهن :- چوٿينءَ جولاءِ تي.

کنول:- ۽ اڄ؟

موهن :- ٽين آگسٽ آهي.

کنول:- ۽ انهيءَ عرصي ۾ ڏنڌو گهڻو ڪيو اٿئون؟

موهن :- فقط هڪ بوٽ ڇهين نمبر جو ستين روپئين وڪيو اٿئون جنهن مان به اڃان ٽي روپيه گراهڪ ڏي رهيل آهن.

کنول:- هون — ته گويا هڪ مهيني ۾ هڪ سڄو سارو روپيو ڪمايو اٿئون ۽ جي رهيل رقم گراهڪ هضم ڪري وڃي ته به روپيه پنهنجي گهر جا چٽ! (ڪلي) چڱو ڌنڌو هلي رهيو آهي پنهنجو!! — موهن مان ٿو پڇان آخر پيا به سوَ ڪن هن شاهي بازار ۾ بوٽن جا دڪان آهن — آخر اهي ڪيئن ٿا ڪمائين؟

موهن :- اهي سڀ ڪمائين ٿا ۽ خوب ٿا ڪمائين، چاڪاڻ ته وٽن ڪمائڻ جو ڍنگ آهي. گراهڪن کي خوشامد سان يا ٻئي ڪنهن نموني اهڙيءَ طرح ٻڌيو ڇڏين جو ڪين خوشيءَ سان يا مجبوريءَ سببان ڪجهه نه ڪجهه وٺڻو ئي ٿو پوي — ۽ — اسانجي ته اڃان شروعات آهي. پنج - ست مهينا ته پاڻ کي اڃان ڏک سهڻا ئي پوندا جيسين وڃي اسانجو دڪان ڄمي!

ڪنول:- موهن، اهڙن روز روز جي ڏکن سهڻ کان
چا اهو بهتر نہ ٿيندو تہ پاڻ هڪ واريءَ ئي
ڏيوالو ڪڍي پوءِ وري اچي دڪان کولي
وهون؟
(موهن کلي ٿو— ٻاهر دڪان جي در وٽ
هڪ واڻيو ننڍي ڇوڪر سان گڏ اچي ٿو
بيهي.)

واڻيو:- هتي بوٽ ملندا؟

ڪنول:- (آهستڙي پنهنجي منهن) ملڻ تہ گهڻ ڏاڍي ڪپي
ها— مگر افسوس جو هتي بوٽ تا ملن.

موهن:- (در ڏي وڌي) اچو، اچو. هتي هر ڪنهن
نموني جا بوٽ ملندا. پهرين نمبر کان وٺي
ڏهين نمبر تائين!— هر رنگ جا— هر
سائيز جا— مرداڻان— زنانا— مگر— مگر
اوهين تہ مرد تا ڏسجو. يقينا نر!— اچو
اندر اچو (واڻيو اچي هڪ ڪرسيءَ تي ٿو
وهي)— هن بي ڪرسيءَ تي تي وهو—
هوءَ ڪنچ ميري آهي. (موهن بيءَ ڪرسيءَ
کي ڪپڙي سان چنڊي ٿو ۽ واڻيو ان
ڪرسيءَ تي تي ٿو ويهي ۽ پاسي واريءَ
ٽين ڪرسيءَ تي ڇوڪر کي ٿو وهاري)
فرمايو، اوهانکي ڪيترا جوڙا، ڪهڙي نمبر
۽ ڪهڙي رنگ جا کپن؟

واٹيو :- رڳو هڪڙو جوڙو، هن ڇوڪر لاءِ — مگر مجبوط.

موهن :- ها — مجبوط — ڪنول، پنج ست ڪوڪا چوٿين نمبر جا ته لاهي وٺ.

(موهن واٽئي ۽ سنلس ڇوڪر جي پيرن وٽ ويهي ٿو رهي. ڪنول ڏاڪڻ تي چڙهي بوٽن جا ڪوڪا هيٺ اڇلائي ٿو جيڪي ڪيرڻ سان ڪلندا ٿا وڃن. هڪ ڪوڪو موهن جي مٿي تي اچي ٿو ڪري.)

موهن :- (رڙ ڪري) بس بس گهٽان ٿيا! (پوءِ واٽئي کي بوٽ ڏيکاريندي) هي آسام براند — تمام سٺي شي اٿوَ — ۽ هي فليڪس جو. فليڪس ٻڌي هوندي اوهان؟ — تمام مشهور ڪمپني آهي. جنگ جي ڪري ڪمپنيءَ مال موڪلڻ بند ڪري ڇڏيو هو ته شوقينن ٻه بوٽ پائڻ ڇڏي ڏنا هئا!

واٽيو :- (کلي) ته ڇا شوقين پيرين اگهاڙو گهمندا هئا؟

موهن :- نه، ڇا ڪٺيون پائيندا هئا — ڪاٺ جون — چاڪاڻ ته فليڪس ڪانسواءِ ڪين بي ڪا شي وڻندي ئي ڪانه هئي — هينئر اسان وٽ رڳو اهو هڪ جوڙو موجود آهي — شايد اوهان لاءِ.

واڌيو :- (شو ڪيس ۾ رکيل هڪ ٻئي بوٽ ڏانهن اشارو ڪري) ۽ هو؟

موهن :- (ان بوٽ کي هٿ لائي) هــيءُ ؟ــــ خوب ڏنوَ باٽا ـــ باٽا جو آهي هيءُ شو ـــ باٽا جو بوٽ انسان جـو جيون ساٿي آهـي! باٽا جو چوڻ آهي، ”مان تيسين پنهنجي پائيندڙ کان جدا نہ ٿيندس، جيسين ڪيس مسائڻ ۾ نہ موڪليندس!“ ڪنول، هـن جـو بہ هڪ جوڙو هوندو نہ؟

ڪنول:- ٻہ جوڙاـــ نہ شايد هڪ ئي ـــ هڪڙو تہ ڪالهہ تہ جو تپيدار ڪشن چند، مختيارڪار چوئٿرام ٻجلاڻيءَ جي پٽ لاءِ ونئي ويو هو!

واڌيو :- (بوٽ کي چتائي ڏسي) هن جو چمڙو ڪجهہ ٿڙڪائئو ٿو ڏسجي.

موهن :- ٿڙڪائئو؟ـــ اون هون ـــ اهو اوهانجو اجايو خيال آهيـــ تہ چڱو ڀلا چڙيو هن کي ـــ هي شي ڏسو (بوٽ هٿ ۾ کڻي مٿي ڪري) گراند فوٽ ويئر ڪمپني آف انڊيا! نمبر ون شي اٿوـــ هن کي فليڪس ۽ باٽا جو مسڪسچر چـوڻ بيجا نـہ ٿيندو. سا گڏئي وقت منجهس فليڪس جي نـزاڪت بہ آهي ۽ باٽا جـي مضبوطائي بہ! گويا هڪ ٽڪيٽ ۾ بہ مزا!!ـــ

هن جو بہ اهو هڪ جوڙو بچيو آهي.
هُنا بہ مگر هڪ اڄ، ڪليڪٽر صاحب شيخ
محمد بخش "ڪوجهي" پنهنجي پوٽي لاءِ
گهرائي ورتو.

واڌيو :- (پنهنجي پٽ کي) ڪيئن — اهو ڪپيئي؟
(ڇوڪرو ڪنڌ سان ها تو ڪري. موهن
کيس بوٽ پارائي ٿو جو پورو ٿو اچيس.)

موهن :- (ڪنول کي) ڪنول، سيٺ لاءِ ڪا چانهہ
تہ گهراءِ.

ڪنول:- (در وٽ وڃي ڏاڍيان) ڇوڪرا گنگو! —
ڏيڍ ڪوپ چانهہ جو ڪٽي آءُ.

واڌيو :- (بوٽ هٿ ۾ جهلي) هن جي قيمت؟

موهن :- سيٺ صاحب، هيءَ هڪڙي شي اٿو —
سوڪڙي! — ڪاموزي جو پگهار، عورت
جي عمر ۽ شي جي قيمت نہ پڇبي آهي!
جيڪي وڻيوَ سو ڏيو.

واڌيو :- (کلي ٿو) — پر ائين ڪيئن ٿيندو. اوهين
پاڻ ڪرائي ٻڌايو.

موهن :- پاڻ وٽ هڪ ڳالهہ آهي — جيڪو بہ ڳالهيون
ڪري سو ٻن جو پٽ.......

ڪنول:- (آهستڙي) هڪڙي ماءُ ۽ ٻہ پيءُ!

سوهن :- هن جي قيمت ـ پين ڪان آني گهٽ ڇهه رپيه مگر— اوهان ڪان فقط پنج رپيه پندرنهن آنه .

واڻيو :- (وات قاڙي) فقط ۽ — پنج روپيه پندرنهن آنه سچا سارا هن چوٿين نمبر جي قيمت!

سوهن :- پيائي ڪندو اعتبار؟— اها ساڳي شي— ساڳئي رنگ ۽ ساڳئي نمبر جي ڪليڪٽر صاحب ڪي سندس پٽ لاءِ ستين روپئين وڪي اٿئون!

واڻيو :- هوندو— پر پاڻ ڪان جور آهي. (پٽ ڪي اُت چيتن.

سوهن :- پلا اوهانجي خيال موجب گهٽون لهي؟

واڻيو :- چار روپيه— اهي به لاچار.

سوهن :- چڱو ڏيو— ساڍا چار روپيه ڏيو (بوٽ ڪي ڪوڪي ۾ وجهندي) ڏرم سان اٺ آنه گهران ڇٽي پري ٿا ڏيون!— اوهين به پلا اڄ پهريون دفعو اسانجي دڪان تي آيا آهيو.

واڻيو :- پر سونکي ڪاري رنگ جو کپي.

سوهن :- ڪنول، هن مان ڪارو لاهي وٺ.

(ڪنول ڪارو بوٽ لاهي ٿو اچي. واڻيو بوٽ چوڪري ڪي پارائي ٿو جو پورو ٿو اچيس. وري پير مان لاهيس ٿو.)

واٹيو :- هن ڪان هڪ نمبر وڏو ڏيو. پار آهي نہ — اڄ ننڍو سيان وڏو. سندس پير آخر تہ وڌندو.

موهن :- هيءُ بوٽ بہ آگر کن وڏو اٿس — پر جي چئو تا تہ اوهانکي پنجون نمبر ڳاڙهي مان ڏيئي سگهبو.

واٹيو :- نہ، اسانکي ڪارو کپي — چوڪر ڳاڙهو پائيندو ئي ناهي. (واٹيو اٿي ٿو ڪنول سندس ڪلهن تي هٿ رکي ڪيس وهاري ٿو.)

ڪنول :- وهو، وهو. مان ٿو اوهان کي هڪڙي شي ڏيان. بس عمر لاء چٽي پوندو! (هڪ ڪوکو لاهي ان کي سوتلي ٻڌي واٹئي کي ڏئي ٿو) ڪڊ پارنهن روپيہ!

واٹيو :- (عجب مان) ٻارنهن روپيہ! — ڳالهہ، جٺ! (سوتليءَ کي توڙي ڪوکي مان ڏهين نمبر جو هڪ وڏو ڪارو بوٽ ٻاهر ٿو ڪڍي.)

ڪنول :- (چڙ مان ۽ ٽوڪ جي نموني) بوٽ بلڪل نيڪ آهي. ٻار آهي نہ اوهانجو هيءُ پٽ! اڄ ننڍو سيان وڏو، سندس پير آخر تہ وڌندو — بس، چوڪر عمر لاء چٽي پوندو!!

واٹيو :- (شرمسار ٿي) الائجي منهنجو مگج خراب آهي، الائجي توهانجو.

ڪنول:- (ڏاڍيان) ٻنهي جو! (ايتري ۾ چانهه وارو
چوڪرو چانهه کڻي ٿو اچي)— موهن هن
کي چانهه جا پيسا ڏي.

(موهن چانهه واري کي ڇهه پيسا ٿو ڏئي—
مگر ڪانئس چانهه نٿو وٺي.)

چانهه وارو: چانهه ڪنهن کي ڏيان؟

ڪنول:- چانهه ناليءَ ۾ هاري ڇڏ. (واڻئي کي مخاطب
ٿي) نڪري وڃ دڪان مان! آيو آهي بوٽ
جي خريداري ڪرڻ!!

واڻيو ڇوڪر کي آ ڱر ڪان جهلي تڪڙو تڪڙو
دڪان تان لهي ٿو وڃي. موهن ۽ ڪنول
منٽ ڪن چپ چاپ هڪ ٻئي جي منهن ڏانهن
نهارين ٿا ۽ پوءِ —

موهن :- (مرڪي) قسمت!

ڪنول:- (مٿي تي هٿ هڻي) ها— قسمت!!

(پردو ڪري ٿو)

منظر ٻيون

(پردو کڄي ٿو)

ساڳيو بوٽن جو دڪان. ڪنول گاديلي تي ويٺو آهي ۽ موهن چيلهه تي ٻئي هٿ رکي سندس سامهون بيٺو آهي.

ڪنول:- موهن، تون پاڻ کي چالاڪ ٿو سمجهين مگر تون حقيقت ۾ وڏو بيوقوف آهين. توکي گراهڪ سان ڳالهائڻ جو ڍنگ ئي ڪونه ٿو اچي. جيڪڏهين تون سچ پچ چالاڪ ۽ سياڻو هجين ها ته چو هيئن سڀ گراهڪ بنان خريداريءَ جي موٽي وڃن ها!

موهن:- (مرڪي) ته چڱو، راءِ بهادر سيٺ ڪنولرام، اڳتي اوهين پاڻ گراهڪن سان منهن ڏيو— ڏسون اوهانجي به چالاڪي ۽ استادي!

ڪنول:- ائين ئي ڪندس.

موهن:- ڪنول، ڇو نه اڄ هڪڙي ريهرسل ڪري وٺون؟— مان گراهڪ ٿي ٿو اچان.

موهن دڪان ڪان هيٺ لهي وري دڪان تي چڙهي ٿو ۽ ڪنول اتيئي ويٺو رهي ٿو.

ڪنول:- (موهن ڏانهن مخاطب ٿي) اوهين ڇو آيا آهيو دڪان تي؟

موهن :- مونکي هڪ بوٽ کپي.

ڪنول:- هون ـــ اوهانکي يقين آهي ته اوهانکي هڪ بوٽ کپي؟

موهن :- ڇا مطلب؟

ڪنول:- مطلب ته اسانجي دڪان تي ڪيترا اهڙا واندا انسان اچن ٿا جن کي بوٽ نه وٺڻا هوندا آهن، مگر پڪي جي هيٺان ويهي پنهنجو پگهر سڪائي ۽ اسانکي اجايو تڪليف ۾ وجهي اسانجو پگهر ڪڍندا آهن ـــ تنهنڪري اسان فيصلو ڪيو آهي ته رڳو انهن ئي ماڻهن کي بوٽ ڏيکاريون جن کي سچ پچ بوٽ جي گهرج هجي. (مرڪي) معاف ڪجو اوهان وٽ ڪا ثابتي آهي جا ڏيکاري ته اوهانکي پڪ ئي پڪ هڪ بوٽ کپي؟

موهن :- (ڪلي) ـــ آهي (کيسي ۾ هٿ وجهي) منهنجو هيءُ نوٽن سان ڀريل بٽون جو هڪ ڇمڪندڙ بوٽ کي دعوت ڏيئي رهيو آهي

۽ اوهين ڏسي سگهو ٿا (پنهنجن پيرن ڏانهن اشارو ڪري) منهنجو هيءُ قاتل ۽ چٽين لڳل بوٽ بلڪل بيڪار ٿي چڪو آهي!

ڪنول اٿي ته مگر ان وقت هڪ سوٽيڊ بوٽيڊ گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو تنهن ڪري ڪنول وري گاديلي تي ويهي ته رهي.

ڪنول:- (گراهڪ ڏانهن آگر جو اشارو ڪندي) اوهين ڇو آيا آهيو هن دڪان تي؟

گراهڪ:- (منٽ اڌ عجب مان ڪنول جي منهن ڏانهن ڏسي) مونکي هڪ بوٽ کپي. (ائين چئي گراهڪ هڪ ڪرسيءَ تي ويهي ٿو رهي.)

ڪنول:- اوهان کي يقين آهي ته اوهانکي هڪ بوٽ کپي؟

گراهڪ:- (ڪاوڙ مان ڪرسيءَ تان اٿندي) توکي يقين آهي ته تون هڪ دڪاندار آهين؟

ڪنول:- ڇا مطلب؟

گراهڪ:- (ڏاڍيان) مطلب ته تون هڪ جاهل آهين! بيهودو!!

(گراهڪ پوءِ تڪڙو تڪڙو دڪان تان لهي هليو ٿو وڃي.)

موهن :- (ٺهه ڏيئي) توکي يقين آهي ته تون هڪ دڪاندار آهين؟— منهنجي مضبوط خيال ۾ تون فقط هڪ بيهودو مل آهين!

(ڪنول اچي وڃان پنهنجو ڪنڌ هيٺ ڪري. اوڏيءَ مهل هڪ جهور پوڙهو ڀهراڙيءَ جو مسلمان، جنهن کي هڪ ڏِنگهي لٺ هٿ ۾ آهي، اچي دڪان جي در تي ٻاهر بيهي ٿو.)

پوڙهو:- (پنهنجين اکين جي مٿان هٿ جهلي، دڪان ۾ چتائي نهاريندي) ابا هتي ڪو ٻوٽ ماني ملندو؟

ڪنول:- پريا مڙس، ترن ته ڪو اکئين سچو ٿو ڏسجين. اسين پلا هتي وينا ڇا جي لاءِ آهيون؟— هي هيترا سارا مانين جا جبل ۽ ٻوٽ جا تلاءَ توکي ڏسجن ئي ڪونه ٿا؟— (بيزاريءَ جي نموني) وڃ بابا وڃ— (بيو وڃڻ لڳي ٿو. موهن ڪجهه سوچي در ڏانهن ٿو وڌي.)

موهن :- (آهستڙي) جي هوندئن نه، ته هيئن ئي ڪجهه ڪمايون. (ڏاڍيان) پريا مڙس — او پريا مڙس! (هيٺ لهي پوڙهي جي لٺ کان جهلي ڪيس دڪان ۾ هڪ ڪرسيءَ تي ٿو وهاري

۽ ٻي ڪرسي سندس اڳيان ڪري ٿو رکي)
ڇٺو— ٻريا مڙس، ڇا ڪائيندين؟

پوڙهو:- ابا، ٻوڙ ۽ ماني.

موهن :- ڪنول، هڪڙا اٺ آنہ تہ ڏي (ڪنول سندس منهن ڏانهن عجب مان نهاري ٿو) — تون ڏي تہ سهي.

ڪنول:- (موهن کي آڏي ڏيندي) عجيب گڏه آهين— ڪودو!

(موهن هيٺ لهي وڃي ٿو ۽ ٿوريءَ دير کانپوءِ هڪ پليٽ ۾ ٻوڙ ۽ ٻيءَ ۾ ماني آڻي پوڙهي جي اڳيان ٻيءَ ڪرسيءَ تي ٿو رکي. پوڙهو ماني کائڻ شروع ٿو ڪري— موهن پاڻيءَ جو گلاس ڀري ٿو اچي. پوڙهو ماني کائي بس ٿو ڪري ۽ پاڻي ٿو پئي.)

موهن :- ٻريا مڙس— ڪيتن ماني وٺندءِ؟

پوڙهو:- هائو ابا— ڏوڪڙ گهڻان ڏيانءِ؟

موهن :- فقط هڪ روپيو ۽ اٺ آنہ— (ڪنول مرڪي ٿو.)

پوڙهو:- (اچرج مان) ڏيڍ روپيو!— هڪڙي ويلي جو!!

موهن :- بابا سائين اڄڪلهہ تنگيءَ جو زمانو آهي. سيڪا شي مهانگي آهي. توهان سان تہ خاص

رعايت ڪئي اٿئون. ڪو ٻيو هجي ها تہ پورا ٻہ رپيا وٺيس ها — پر تهيو چار آنا پيا ڏ، لاهي ڏي. ائين ڪٿي سمجهنداسين تہ توکي مهمان سمجهي مفت ۾ ماني کارائي اٿئون!

پوڙهو:- تنهنجي مرضي، ابا.

(ائين چئي پوڙهو پنهنجي ڪڙتي جي پاسي واري کيسي ۾ هٿ، تو وجهي جيڪو هيٺان ٻاهر نڪري ٿو اچيس ۽ سندس وات ڦاٽي ٿو پوي. موهن ۽ ڪنول هڪ ٻئي جي منهن ڏانهن ٿا نهارين.)

پوڙهو :- الله — منهنجا ڏوڪڙ ! — مان تہ ڦرجي ويس!!

موهن :- ڇو پريا مڙس، ڇا ٿيو؟

پوڙهو :- اڙي منهنجي تہ ڪو ڳنڍ ڪپي ويو! هتي پيو ڪير هو آهان ڪانسواء !

(موهن ۽ ڪنول ٻنهي جا منهن لهي ٿا وڃن.)

موهن :- اڙي پيلي ٻاهر ڪنهن ڳنڍ ڪپي هوندء — هيئہ گهڻان ڏوڪڙ؟

پوڙهو :- منهنجا ٻہ روپيہ هيا — لوٽ ۽ ست آنڪون!

ڪنول:- وڃ — بابا وڃ. ماني ء جا پيسا بہ توکي ڦبيا. جند ڇڏ.

پوڙهو :- (رئڻهارڪو ٿي) اڙي، پر مان ڳوٺ ڪٿين ويندس؟ــــ هتي منهنجو اوهي نہ ڪو واهي.
(پوڙهو گوڙ ٿو ڪري. موهن ۽ ڪنول ٻئي ڊچي ٿا وڃن.)

موهن :- پريا مڙس ـــ ڳوٺ ڪهڙو اٿئي؟

پوڙهو :- الهندو ساند.

ڪنول:- بس وارا گهڻون ونندا آهن ٽڪيٽ جو؟

پوڙهو :- پنج آنڪون.
(ڪنول ڪئش باڪس اونڌي ٿو ڪري جنهن مان هڪ آڏي هيٺ ٿـي ڪري جا ڪنول ڪڻي ٿو.)

ڪنول:- اڇـي بابا. هـيءَ آڏي وٺ. پنج آنہ ٽڪيٽ جـا ۽ ٽـن آنن جـي ٻـارن لاءِ مٺائـي وٺـي وڃجانءِ ــــ چندوءَ جو حلوو!
(پوڙهو آڏي وٺي ٿو. موهن سندس لٺ ڪان جهلي ڪيس دڪان ڪان ٻاهر ٿو لاهي.)

موهن :- ٻوت تہ ڪير وٺي ئي ڪونہ ٿو. خيال ڪيم تہ هـن نموني ئـي ڪٺي ڪجهہ ڪيون! ــــ مگر اسانجي قسمت ئي قتل آهي!

ڪنول:- (پنهنجي مٿي تي هٿ هڻي) قسمت!

(پردو ڪري ٿو)

منظر ٽيون

(پردو کڄي ٿو)

ساڳيو بوٽن جو دڪان. ڪنول گاديلي تي ويٺو آهي ۽ موهن سندس سامهون ڪرسيءَ تي.

ڪنول:- موهن، منهنجي مرضي آهي ته اڄ کان پوءِ ڪنهن به مرد کي بوٽ نه ڏيکاريون. اهي رڳو اسان کي تڪليف ۾ ٿا وجهن.

موهن :- ته پوءِ ڪنهن کي ڏيکاريون؟

ڪنول:- رڳو عورتن کي.

(هڪ گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو.)

گراهڪ:- ڪو منهنجي پير جو بوٽ ته ڏيکارجو.

ڪنول:- افسوس ديوان، اوهين دير ڪري آيا آهيو. اوهان جي اچڻ کان (پنهنجي هٿ جي واچ تي نظر وجهي) صرف ساڍا ست منٽ اڳ هڪ گراهڪ سڀني بوٽن جو آرڊر ڏيئي ويو آهي!

(گراهڪ منٽ اڌ وائـــڙن وانگر هيڏانهن هوڏانهن نهاري ٿـو ۽ پوءِ دڪان تان لهي هليو ٿو وڃي.)

ڪنول:- ڪيڏيس ڀڳوان. عورتون خريداري گهٽ با نہ بہ ڪري ڪن مگر تڏهين بہ گهٽ ۾ گهٽ انهن جي اڳيان وهڻ ۾ بيزار تہ نہ ٿيندا سين.

(ٻيو گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو.)

ڪنول:- ڀاهر مهربان، ڀاهر. هي بوٽن جو دڪان نہ آهي.

گراهڪ:- (عجب مان) تڏهين ڇاهي؟

موهن :- حجامتخانـو!ـــ ڀـاهر مهربان ڀاهر (گراهڪ وڃي ٿو) ڀڳوان جي قدرت!ـــ اڄ گراهڪ موتائڻ لڳا آهيون تہ اڃن بہ گهٽان ٿا!

ڪنول:- سڀ واندا مل آهـن. اسان جو وقت وڃائين ها مگر خريداري هڪ بہ نہ ڪري ها.

(هڪ پوليس جو سب انسپيڪٽر ڊريس سان اندر داخل ٿئي ٿو.)

ڪنول:- مهربان ....

سب انسپيڪٽر:- ڪو عمدو بوٽ ڏيکار انين نمبر جو.
(موهن حاضر چئي ڏاڪڻ تي مٿي
چڙهي ٿو ۽ ڇهه ست ڪوڪا بوٽن جا
ڪلهن تي رکي هيٺ لهي ٿو. پوءِ
هڪ هڪ ڪري سب انسپيڪٽر کي
ڏيکاري ٿو. سڀ بوٽ پاراٽي پير جا
آهن.)

سب انسپيڪٽر:- مگر مون توکي پنهنجي پير جو بوٽ
چيو هو—— انين نمبر جو!

موهن :- معاف ڪجو وڏي سرڪار، اوهان جي
پير جو ڪوبہ ڪونهي—— پر ترسو
(پوءِ ڪٻٽ جي هيٺان هڪ سوچڪو
گهيتلو ڪڍي پيش ڪندي) جيتوڻيڪ
اهڙو شو ڪونهيس مگر شي مضبوط
آهي!—— نوشهرو فيروز ڊويزن جي ڊپٽي
ڪليڪٽر صاحب خاص پنهنجي پير لاءِ
اسپيشل آرڊر ڏيئي ٺهرايو آهي—— مگر
فڪر ناهي ڪيس ٻيو جوڙو ٺهرائي ڏبو.

سب انسپيڪٽر:- (ڪلي) بيوقوف! (۽ پوءِ سيٽي وڄائيندو
۽ پنهنجي ڏنڊي گهمائيندو هليو ٿو
وڃي.)

كنول:- (هڪ وڏو ٽهڪ ڏيئي) خوب بيوقوف بنائيسي!

موهن :- ٺٺڪ يو! — هاڻي ته سمجهي وئين نه، ته مان واقعي ڏاڍو چالاڪ ۽ ٻڙو هشيار آهيان!

كنول:- هون! — مان ته توکي اڃان به بيوقوف گڏهه تو سمجهان.

موهن :- پر ڪنول، اسين جو هيڏن سڀ گراهڪ موٽائيندا ٿا وڃون، رکيو انهيءَ آسري تي ته عورتون مال خريد ڪنديون، سو تون سمجهين ٿو ته عورتون دڪان تي خريداريءَ لاءِ اينديون؟ ڏيڍ مهينو ڪن ٿيو آهي دڪان کولئي کي، انهيءَ وچ ۾ سڄهيئي تي ڪا هڪ به عورت آئي هجي؟

كنول:- افسوس — شاهي بازار جي بدران جيڪر دڪان تلڪ چاڙهيءَ تي يا هيراباد ۾ ڪٿي کوليون ها!

موهن :- پر جي عورتون دڪان تي آيون به ته هو ضرور زنانا چمپل، سئنڊل وغيره خريد ڪنديون، پر هيءُ جو هيترو سارو مردانن بوٽن جو اسٽاڪ رکيو اٿون، اهو ڪيڏانهن ويندو؟

كنول:- (چپٽي وڃائي) موهن، مونکي هڪ ڳالهه خيال ۾ آئي آهي! تون هينئر ئي وڃ ۽ وڃي

”فلم نيوز“ ۾ هن قسم جو اشتهار وجهرائي آهي. ”اچو، ڊوڙنديون اچو! — موٽر تي اچو، سائيڪل تي اچو، ٽانگي تي اچو، ڏيکي گاڏيءَ ۾ اچو — جي ڪابہ سواري نہ مليوَ، تہ پنڌ ئي هليون اچو! — ڪٿي؟ — اسان جي ماڊرن بوٽ هائوس، سريگهاٽ جي ويجهو، شاهي بازار تي! — عورتن لاءِ خاص رعايت! رپئي تي اٺ پيسا ڇوٽ!! — ۽ جيڪڏهين ڪا عورت مڙسي ڪري مردانو بوٽ يا سليفر خريد ڪندي پنهنجي مڙس، ڀاوَ يا پيءُ پٽ لاءِ يا پنهنجي نوڪر پيي لاءِ — تہ — تہ انهن عورت کي پيڻ ۽ ٽيڻ رعايت ڏني ويندي!!! — مگر ياد رکجو! اها رعايت اڄ ڪان فقط اٺيهہ ڏينهن هوندي — ڇو؟ — ڇاڪاڻ تہ اٺيهہ ڏينهن ڇور جا هوندا آهن ۽ — ٽيهون ڏينهن فقط ساڌ جو!!!!“

(موهن تاڙي ٺو وڄائي. ايتري ۾ ٻہ اپ ٽو ڊيٽ جوان ڇوڪريون دڪان ۾ داخل ٿين ٿيون. ڪنول ۽ موهن ٻئي اٿي ٿا بيهن.)

ڪنول ۽ موهن } (ٻئي يڪ آواز) اچو — فرمايو — وهو!

(چوڪريون جن جا نالا ڪملا ۽ موهني
آهن ڪرسين تي وهن ٿيون. ڪنول سندن
پيرن وٽ ويهي ٿو رهي ۽ موهن بيٺو ٿو
رهي.)

ڪنول:- (موهنيءَ جي اکين ۾ اکيون وجهي) حڪم ڪريو اوهين ڇا کائيندا، ڇا پيئندا؟

موهني :- (مرڪي، ڪملا کي چٿي تي) ڪملا اُٿ ته هلون.

ڪنول:- (بيچين ٿي) ڇو ڇو، ڇا ٿيو؟

موهني :- معاف ڪجو، اسان کي سئنڊل کپن. اسانکي خبر ڪانه هئي ته هيءَ ڪا هوٽل آهي!

ڪنول:- (کلي) او، هاٺي سمجهيم. اڏيري لعل جي نهيل اوڇيءَ ڪڙيءَ وارا ٻه ٽي ڇهين نمبر جا سئنڊل لاهي وٺ (پوءِ ٻنهي ڇوڪرين ڏانهن مخاطب ٿي) اوهان ٻنهي کي کپن؟

ڪملا :- نه، فقط موهنيءَ کي.

(موهن پنج ست ڪوڪا لاهي ڪنول جي
اڳيان ٿو رکي . ڪنول هڪ هڪ ڪري
موهنيءَ کي ڏيکاريندو ٿو وڃي، مگر سندس
اکيون گهٽي يا ڳي موهنيءَ جي ڇهري تي
ڪتل رهن ٿيون.)

ڪنول:- هي ڏسو، برائون ڪرم جو — سوڪڙي شي اٿو!

ڪملا :- (ڪلي) پر هي ته اڇو بف جو آهي!

ڪنول:- (شرمندو ٿي) ساري — معاف ڪجو، بف جو آهي پر عمدي چيز آهي. ڪيئن پسند آيو؟ (موهني ڪنڌ سان انڪار ٿي ڪري) ته چڱو هي ڏسو، نانگ جي کل جو — هن جي پائڻ سان وچون ۽ جو ڏنگ بي اثر ٿيو پوي. بس هڪڙو ئي جوڙو بچيو آهي. هئا ٻه مگر هڪ جوڙو ڪالهه ماسٽر نثار مس ڪجن لاء وٺي ويو.

(موهني ۽ ڪملا ڪلن ٿيون.)

موهني :- مونکي چمڙي جو سئنڊل کپي.

ڪنول:- ته چڱو هي ۽ وٺو — گيري جي کل جو — تمام نرم شي اٿو!

موهني :- (سئنڊل کي اٿلائي پٿلائي ڏسي) ها بس اهو ٺيڪ آهي. پر انهي ۽ مان برائون ڪلر جو ڏيو. ڪارو مونکي ڪونه وڻي،

ڪنول:- هان! — ڪارو اوهانکي ڪونه وڻي؟ — افسوس. انهن برف جهڙن اڇن پيرن ۾ ته فقط ڪارو سئنڊل ئي سوهندو! — شايد پڪٽ ڪبير سان ڪڏهين ملڻ جو اتفاق نه ٿيو اٿو! —

(موهنيءَ جي اکين ۾ اکيون وجهي) اوهان ڪڏهين ڪاري ڪڪر جي پٺيان چنڊ کي الهداد چنڊ جي گهوٽ ۾ جهاتيون پائيندي ڏٺو آهي؟!!

(موهني لڄي ٿي ڪنڌ هيٺ ٿي ڪري ۽ ڪملا هڪ ٿهڪ ڏيئي اٿي پاسي واري شو ڪيس وٽ وڃي ٿي بيهي.)

ڪملا :- موهني، هيڏي هيءُ سئنڊل ته ڏس!

موهن:- (وٽس ڊوڙي وڃي) ڪهڙو ڪهڙو— هيءَ؟— آها، واه واه، خوب خوب— ڇڻ ته ڪوٽڙي ڪبير جي ڪاريگرن واندڪائيءَ ۾ ويهي خاص اوهانجي پيرن لاءِ ئي ناهيو آهي!— اوهانجا سونهري وار— سونهري چمڙي!!— ۽ هيءُ سونهري سئنڊل!!!

(پنهنجي هڪڙي اک بند ڪري)— بس— بلڪل مئچنگ ڪلر آهي!

ڪملا:- (چيلهه تي هٿ رکي، ڪاوڙ مان) مگر اوهان ڪان ڪنهن پڇيو؟

موهن :- (ڪجهه هيٺتي نيوڙي ۽ هٿ ٻڌي) اوهان ئي مونکي سڏيو هو.

ڪملا:- (ساڳئي انداز سان) مون موهنيءَ کي سڏيو هو.

موهن :- موهنيءَ ڪي؟— ۽ مان — ماڻ موهن مل!
(ٻئي هٿ مهٽي، آهستڙي) اي ڪاش! مان
بہ جيڪر مسمات موهني هجان ها!!

(ڪملا هڪ ٺهڪ ٿي ڏئي. موهن هيٺ ٿو
نهاري ۽ کيس ڪملا جي پيرن وٽ هڪ
پنجن روپين وارو نوٽ پيل ٿو ڏسجي. موهن
اهو کڻي ڪملا کي ٿو ڏئي.)

موهن :- (ڪملا کي) شايد اوهانجو ڪري پيو آهي.

ڪملا:- (نوٽ وٺندي) ٿئنڪ يو! (ٺهڪ ٿي ڏئي ۽
وري اچي ڪرسيءَ تي ٿي وهي.)

(ڪنول سمورو وقت موهنيءَ کي سئنڊل
ڏيکاريندو ٿو رهي.)

ڪنول:- موهن، هو ڳڙهيائين جو ڳاڙهو سئنڊل لاهي
وٺ .

موهني:- (سرڪي ڪنول ڏانهن نهاريندي)— نهيو—
هاڻي مان اهو ڪارو سئينڊل ئي وٺنديس!

ڪنول:- (خوش ٿي) مون تہ اوهانکي اڳيئي چيو هو!

ڪملا:- (سرڪي) پر موهني، تون تہ ڪڏهين ڪارو
سئنڊل پائيندي ئي ڪين آهين!

موهني:- ها، پر هاڻي مان اهو ئي وٺنديس ۽ پائينديس.

ڪملا:- (ڪلي) تہ توکي ڪاري ڪکر جي پنيئون جهاتيون پائينلڙ چنڊ نظر اچي ويو آهي!

موهني:- (ڪملا جي پير تي پنهنجو پير هڻي) هن جي قيمت؟

ڪنول:- (سنبل ڪي کوکي ۾ وجهندي) پاڻ وٽ هڪ ڳالهہ آهي. ڪئين موهن؟

موهن :- بلڪل — جيڪو بہ ڳالهيون ڪري سو ٻن جو پيءُ!

ڪنول:- هن جي قيمت ٻين ڪان ڏہ روپيہ مگر اوهان جي سر ڪان فقط نوَ روپيہ سورنهن آنہ!

موهني:- (ڪلي) ڪجهہ وڌيڪ گهٽ نہ؟

ڪنول:- اها رعايت ڪافي آهي — اسٽرانگ ڪافي آهي!

موهني:- توهانجي مرضي (ڏهين جو نوٽ پنهنجي پرس مان ڪڍي ڪنول کي ڏيندي) چڱو ونو— چارج تمام گهٽون ڪيو اٿوَ.

(ڪنول جي اکين ۾ اکيون وجهي) اڳتي ڪري اوهانجي دڪان تي نہ اچبو.

(ڪنول اهو ٻڌي ٻيچين ٿي ٿو وڃي ۽ موهن جي نظر ڪان بچي موهنيءَ ڪان ورتل ڏهين جو نوٽ واپس موهنيءَ جي هٿ تي ٿو رکي.)

کنول:- (آهستڙي) وڻو واپس ـــ هاڻي ته دڪان تي ايندؤ ؟

موهني ۽ ڪملا } (يڪ آواز) ضرور ـــ ضرور (۽ پوءِ هيٺ لهڻ لاءِ آهستي آهستي اڳتي در ڏي تيون وڌن.)

کنول:- (ڏاڍيان) پر پنهنجو نشان پتو ته ڏيئي وڃو ـــ پنهنجي پنهنجي پتا جو نالو ـــ ۽ ڪهڙيءَ گهٽيءَ ۾ آهي گهر اوهانجو! (ڪملا ۽ موهني کلنديون هيٺ لهڻ لاءِ اڳتي وڌنديون تيون رهن) تتيون ڏسيو ـــ ته چگو ڀلا ڪجهه منهنجو ئـي مفت ۾ حـال احوال وٺنديون وڃو ـــ (ڪملا ۽ موهني دڪان تان هيٺ لهي هليون تيون وڃن ۽ ڪنول چوندو تو رهي) ـــ مان ڪنوارو ڪنول يا پين واڻڪن اڪرن ۾ سيٺ ڪيولرام پوچ موهنداس ـــ هيءَ موهن نه پر پيو ـــ هن جو ۽ بابي جو نالو ساڳيو آهي مگر مهانديءِ ۾ فرق اٿن- اسين نيڪراڻي جا ناڪر آهيون ۽ درگا داس جا دنگئي زميندار! ـــ جيتوڻيڪ ويشنو آهيون ته به مڇي ماني وارا آهيون- هيءَ دڪانداري ته اسانجي سائيڊ بزنس آهي (پوءِ دڪان جي در وٽ اچي ٻاهر نهاريندي وڏيڪ ڏاڍيان)- گذريل سال ـــ ٻـــڌو، مـان بي ـ اي جـي

امتحان ۾ ذري گهٽ پاس ٿيو هوس پر چڱو
جو ائين نه ٿيو — نه ته جيڪر اڄ مان
جي. ٽي. سي جي بس ۾ ڪنڊڪٽر هجان
ها !!

(موهن هڪ وڏو ٿهڪ ڏيئي ڪيس ڪلهن
کان جهلي هيٺ گاديلي تي وهاري ٿو.
ڪنول وهڻ ڪانپوءِ ڪئش باڪس ڏانهن ڏسي
موهن کي چوي ٿو.)

ڪنول:- موهن، مون هتي پنجين جو نوٽ رکيو هو،
ڪئش باڪس تي؟

موهن :- (عجب مان) تو رکيو هو— ڇئونٽو ٿيل؟

ڪنول:- ها— ڇو؟

موهن :- (شوڪارو پري) خانو خراب!— اهو ته هن
شو ڪيس وٽ پيو هو ۽ مون اهو ڪملا
جو سمجهي ڪيس ڏيئي ڇڏيو!!

ڪنول:- (دک وچان) پيڙي ٻڌيئي!

موهن :- (آهستي) قسمت!

ڪنول:- (پنهنجي مٿي تي ٻئي هٿ هڻي) قسمت!!

(پردو ڪري ٿو)

منظر چوٿون

(پردو کڄي ٿو)

منظر: ڪپڙي بوٽن جو دڪان. ڪنول ۽ موهن هڪ ٻئي جي آمهون سامهون ڪرسين تي ويٺا آهن.

موهن:- ڪنول، آخر ڪم ڪيئن هلندو اسانجو؟— گراهڪن جي خوشامد چاپلوسي، آزي، نيازي، سڀ ڪجهه ڪري ڏٺوسين مگر هڙ حاصل نه ڪي به ڪين ٿيو.

ڪنول:- ڳڻتي نه ڪر. باقي هڪڙو طريقو آهي. اميد ته انهيءَ ۾ ضرور ڪامياب ويندا سين.
(ٻه گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿين ٿا.)

موهن:- (گراهڪن کي هٿ ٻڌي) مهرباني ڪري هن پاسي واري دڪان ۾ وڃو. اسانکي پاڻ ۾ ڪا ضروري صلاح مصلحت ڪرڻي آهي
(گراهڪ دڪان تان لهي ٿا وڃن.)

ڪنول:- موهن، پڪ ڄاڻ ته جي مڙسي ڪئي سين ته ضرور ڪامياب ٿينداسين. فيل وڃڻ جو ڪو سبب ئي نه آهي!

سوهن :- پر اهو طريقو آهي ڪهڙو؟ — مون کي ته ڪا خبر پوي. (ڪنول موهن جي ڪن ۾ ڪجهه چوي ٿو) هئين شاباس! — اهو ڳالهه اڳي نه ٿي ڪيئه.

ڪنول:- هاڻي ته ويل ناهي ويئي. جيئن دير تيئن خير! ڪروڙپتي ۽ پين سياڻن جو اهو چوڻ غلط نه آهي. مونکي هاڻي حساب ڪري ٻڌاءِ ته هيل تائين نقصان ڪيترو سٺو اٿئون.

سوهن :- (اتي ڪئش باڪس مان چوپڙي ڪڍي ان ۾ ڏسندي) پنجونجاه روپيه اٺ آنه ۽ پنج روپيه ڪملا وارا — ڪل سٺ روپيه اٺ آنه!

ڪنول:- ڏه روپيه پيا به جوڙينس.

سوهن :- اهي ڪهڙا؟

ڪنول:- تون لڳاءِ ته سهين — هاڻي ڪيترا ٿيا؟

سوهن :- هاڻي ٿيا ستر روپيه ۽ اٺ آنه.

ڪنول:- ٺيڪ آهي. ساڍا نوَ روپيه ڪري وياج جا جوڙينس. ٺيڪ اسي روپيه! (کيسي مان پائلي ڪڍي موهن کي ڏيندي) هاڻي تون وڃي لڳ ڪم سان.

(سوهن دڪان تان هيٺ لهي وڃي ٿو ۽ ڪنول دڪان ۾ ڏنڊ ڪيڻ شروع ٿو ڪري. هڪ گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو.)

گراهڪ:- سيٺ صاحب مونکي پنهنجي لاءِ هڪ بوٽ کپي.

ڪنول:- (ڏنڊ ڪڍندي) مهربان رقم گهڻي اٿوَ ڏينداِ؟

گراهڪ:- اٺ تيهارو روپيه. نائين نمبر جو بوٽ کپيم.

ڪنول:- معاف ڪجو، اسان وٽ سڀ جوڙا اسي اسي روپئين وارا آهن. پيو ڪو سستو دڪان ناڙيو!

(گراهڪ موٽي وڃي ٿو ۽ موهن دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو. ڪيس هڪ هٿ ۾ ڪاٺ جو ڏنڊو آهي ۽ ٻئي هٿ جي ترڻ ۾ ڪڙو تيل. ڪنول ڪانئس ڏنڊو وٺي پنهنجي هٿ ۾ جهلي ٿو ۽ موهن ڏنڊي کي پنهنجي هٿ سان اهو تيل ٿو لڳائي. پوءِ ڏنڊي کي ڪنول ڪيش باڪس جي پاسي ۾ پٽ سان ڪڙو ڪري ٿو بيهاري.)

موهن:- هاڻي؟

ڪنول:- هاڻي دعا ڪر ته ڪو اسي روپين وارو پنڇي دڪان ۾ اچي!

(هڪ گراهڪ دڪان ۾ داخل ٿئي ٿو.)

ڪنول:- مسٽر، پيسا به اٿوَ کيسي ۾ يا ائين ئي آيا آهيو بوٽ خريد ڪرڻ!

گراهڪ:- (پنهنجي کيسي مان هڪ سئو روپين وارو نوٽ ڪڍي ڪنول کي ڏيکاريندي) ڪجھ ته ڏوڪڙ اٿم پاڻ سان!

(موهن ڏندو ڪٽڻ لاءِ وڌي ٿو مگر ڪنول کيس هٿ جي اشاري سان روڪي ٿو.)

ڪنول:- (گراهڪ کي) مهربان، پهرين انهيءَ نوٽ مان ويھ روپيا ڪٽي سجايا ـــ يا ـــ اجايا ڪپائي اچو پوءِ اسانجي دڪان تي اچو؟

گراهڪ:- (عجب مان) ڇو ڀائي، ائين ڇو؟

ڪنول:- بس اسان دڪان جي مالڪن جي مرضي!

(ڌڪا ڏيئي گراهڪ کي دڪان تان لاهي ٿو ڇڏي.)

موهن :- ڪنول، ائين تو ڇو ڪيو؟ـــ ڇا اهو گراهڪ ٺيڪ نه هو؟

ڪنول:- موهن، بدماشيءَ واري ڪم ۾ ڪڏهين به بشيماني نه ڪبي آهي. هرو ڀرو ويھ روپيه حرام جا ڇو ڪائجن. آخر ته ڌٽيءَ در مري منهن ڏيٺو اٿون!

موهن :- ڀلا جي چاليهن روپين وارا به ڀڪي اچن ته پوءِ؟

ڪنول:- عقل! اها جيوَ هتيا ٿيندي!

(هڪ ٻانيڻ ٻيڙو جنهن کي فقط ڏوتي ٻڌل آهي ۽ پيرن ۾ ڪاٺ جون چاکڙيون اٿس، سو دڪان جي سامهون لنگهي ٿو.)

موهن :- ٻاڏو ٻلرامداس اڄ ڪٿين پيو ٿو شهر ۾ گهمي! هونئن ته تڪاڻي کان ٻاهر نڪرندو ئي ناهي!

ڪنول:- واهه جا ڳالهه ڪيئهِ!— اڄ چنڊ جي پهرين آهي، نڪتو هوندو پنهنجن دڪانن جي مسواڙ اُڳاڙڻ!— پيلي واهه!! موهن، سٺ پائي هٿي وٺي ته اچينس!!!

(موهن هيٺ لهي ٻانئي کي دڪان تي وٺي ٿو اچي ۽ ڪرسيءَ تي وهاريس ٿو.)

ڪنول:- ٻاوا صاحب سک تـه آهي. اڄ ڪيئن ڏينهن ٽتي جو شهر ۾ نڪري پيا آهيو؟

ٻانـو :- مڙيئي سک — ڪرپا. مسواڙ تـي دڪانـن جي اُڳاڙيم.

ڪنول:- گهڻي وصولي ڪئي اٿوَ.

ٻانـو :- ٻن دڪانن جي مسواڙ جملي اسي روپيه ملي اٿم— باقي ٻن جي اڃان وصول ڪرڻي اٿم.

(اسي روپين جو انگ ٻڌي، ڪنول ۽ موهن هڪ ٻئي ڏانهن مرڪي نهارين ٿا— ڪنول موهن کي ڪجهه اشاري سان چوي ٿو. سوهن

ماٽ ماٽ ڪري ڏنڊو ڪئش باڪس وٽان
ڪٺي پنهنجي پٺيان لڪائي هڪ طرف بيهي
تو رهي.)

ڪنول:- ٻاوا صاحب توهانجو هيئن شهر ۾ اڪيلو
نڪرڻ تہ ٺيڪ ناهي. هڪڙو مڪراني چتو
تي پيو آهي. ڪالهہ بہ ڏندي سان بہ ٻاوا
ڪيرائي وڌا هئائين. (دانهن ڪري) اجهو
اچي ويو مڪراني. .

(ٻائو دروازي ڏانهن تو نهاري. موهن پـر
ڪري ڏنڊو سندس ڪوپريءَ تي وهائي تـو
ڪڍي. ٻائو دانهن ڪري پٽ تي تو ڪري
۽ ڪرسي تڪر تڪر تي تي وڃي. ٻائي جي
ڪوپريءَ مان رت ريلا ڪري تو وهي. ڪنول
هڪدم ڪئنچي ڪٺي ٻائي جي ڌوتيءَ جو
پلئو جنهن ۾ اسي روپيہ ٻڌل هئا، ڪپي
ڪئش باڪس ۾ رکي تو ڇڏي. ان بعد
ماڻهن جو ڳوڙ تي تو وڃي. هڪ پوليس
وارو بہ اچي تو پهچي.)

ڪنول:- (ڏاڍيان واڪا ڪري) اڙي ٻائي صاحب کي
مڪراني ڏنڊو هڻي ماري وڌو! پڪڙيوس —
پڪڙيوس! (هٿ سان اشارو ڪري) سري گهاٽ
طرف ڀڳو تو وڃي!

(ڪي ماڻهو ٻاهر ڀڄن ٿا ۽ ڪي ٻائي ڪي
ڪٽي گاديلي تي ليٽائين ٿا. هڪ وائٽي جي
رت لڳل ڏنڊي تي نظر ٿي پوي.)

وائيو :- (دانهن ڪري) اڙي هيءُ ڏنڊو ته موهن
ڪلاڪ منو ٿيو مون ڪان ڇٽين آني ۾ وٺي
ويو هو!!

ٻيو وائيو:- (دانهن ڪري) اڙي ـــ ٻائي صاحب جي
ڌوتيءَ جو پلُو به ڪپيل آهي!
(ٽئين وائٽي جي ڪئش باڪس تي نظر ٿي
پوي جنهن مان ٻاهر نڪتل ڪپڙي جو
ٽڪر جنهن تي رت لڳل هو صاف نظر
پئي ٿي آيو.)

ٽيون وائيو:-(ڪئش باڪس کي کولي ان مان ڌوتيءَ جو
ڪپيل ٽڪر جنهن ۾ نوٽ ٻڌل هئا، ڪڍي
ٻاهر ڪندي ۽ سيني کي ڏيڪاريندي) اڙي ـــ
هيءُ ڏسو! ايڏو جلم!! ـــ ڇٽن پيسن جي
ڪري هنن ڇوڪرن ٻائي صاحب جو خون
ڪري ڇڏيو!!!
(پوليس وارو موهن ۽ ڪنول کي ڪنڌ ۾
هٿ وجهي دڪان تان هيٺ لاهي ٿو.)

موهن ۽ ڪنول } (پنهنجا ٻئي هٿ مٿي تي هڻي يڪ آواز) قسمت!

(پردو ڪري ٿو)

كنوارو كلارك

انتساب

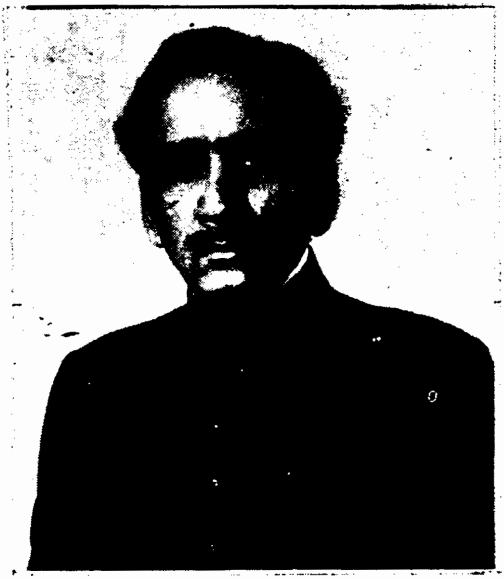

جناب محمد خان جوڻيجو صاحب، پرائيم منسٽر
پاڪستان جي نالي، جن جي اياڪاريءَ
۾ ننڍن وڏن ڪاموارن جون
پگهارون وڌي رهيون آهن.

*

هيءُ ڊرامو، ڊرامہ نويس محمد حسين اعوانڻ ڪروڙ پتي يا ان جي پٽ جي لکيت ۾ اجازت کانسواءِ نہ ڪٿي ۽ ڪڏهين اسٽيج ڪيو وڃي ۽ نہ ئي ان کي ڪنهن بہ نموني ٽي - وي يا ريڊيو تي آندو وڃي ۽ نہ وري ڪنهن ٻئي نموني استعمال ڪيو وڃي سواءِ اهڙي لکيت ۾ اجازت جي. اخبارون، رسالا، ٽي - وي ريڊيو وغيره هن ڊرامي بابت پنهنجا رايا شايع / ظاهر ڪري سگهن ٿا.

*

ڪنوارو ڪلارڪ

(اسٽيج ڊرامو)

ويس ڌاري —

١– الهه رکيو (جڙيل جو پيءُ).
٢– جڙيل جي ماءُ.
٣– هڪ ڇهن ستن ڏينهن جي عمر جو ٻار.
٤– ٻه - ٽي ڌاڙي نوڪ ڪڏڙا.
٥– جڙيل – مختيارڪار شهدادپور جو ڪلارڪ .
٦– ڊاڪٽر محمود – جڙيل جو دوست.
٧– حاجي عبدالرحمان – رٽايرڊ پوليس سب انسپيڪٽر.
٨– حاجي عبدالرحمان جي زال.
٩– هڪ پوسٽ مين.
١٠– ممي – ڊاڪٽر محمود جي ڇهن ستن سالن جي نياڻي.
١١– دائود مختيارڪار جي آفيس جو پٽيوالو.
١٢– هڪ پيو ڊاڪٽر.
١٣– مسٽر جعفري.
١٤– مسز جعفري.
١٥– ڪرار – دودو لغاري.
١٦– چار - پنج ڪلارڪ (محمد حسين ٻگهيو – مجنو خان جمالي – محمد امين جمالي – عبدالرزاق ميمڻ وغيره .
١٧– هڪ ٻڪري.

منظر پهريون

(اسٽيج جي پٺيان دهلن ۽ شرناين جا هلڪا آواز اچي رهيا آهن جي آخر تائين ايندا رهن ٿا. وچ وچ ۾ ٽي چار دفعا منٽ ٻن لاءِ بند به ٿين ٿا)

(پردو کڄي ٿو)

الهه رکيو کٽ تي ويهي حقو ڇڪي رهيو آهي. سامهون صندليءَ تي سندس زال ويٺي آهي ۽ پار ڪي پنهنجو ڪير پياري رهي آهي. ٻه ڪُتڙا تاڙيون وڄائيندا ڳائيندا اندر داخل ٿين ٿا. سندن ڳانو ختم ٿيڻ تي الهه رکيو ٻنهي کي هڪ هڪ ريپو ڏيئي روانو ڪري ٿو.

الهرکيو: (ٿهڪ ڏيئي) ڪيئن الهه جڙئي جي ماءُ، تنهنجين منهنجين دعائن آخر هٽي وڃي هنڌ ڪيو نه ته ڪنهن ٿي ڄاتو ته هن پيريءَ ۾ اسانکي اولاد ٿيندي ـــ سو به پٽڙو! سچ آهي "همت مردان ته مددي خدا"ـــ (وري ٿهڪ ٿو ڏئي.)

جوئس:- (شرمنده ٿي) توکي ته سدائين چرچا ٿا سجهن. اسانجي دعائن جو ته اثر آهي پر مان پنهنجو جڙيل پيرن کان پني ورتو آهي. (ٻار کي چمي ٿي ڏئي.)

الهرکيو:- اون هون— (حقي مان ٻڙکو ڪڍي) صفا ڪوڙي ڳالهه! پيرن جو ڇا وڃي هن ۾؟— هيءُ ته نج تنهنجين منهنجين دعائن جو نتيجو آهي — ها حڪيم پير معين‌الدين جي گورين جي اچان ڳالهه ڪر. انهن گورين جو بيشڪ جڙيل جي جوڙڻ ۾ چڱو ئي حصو آهي. (ٽهڪ)

جوئس:- اهڙيون ڳالهيون نه ڪندو ڪر متان ڏٺي نه ڪري پير ڪاوڙجي پون. (دهلن ۽ شرنائين جا آواز بند ٿي ٿا وڃن) ڏٺه مڱڻهارن کي وري ننڊ ڪچي ويئي. بس توکي ته رڳو اها لونگ واري آڪهه سجهي! — منهنجو وس پڄي ها ته مان پنهنجي جڙيل جي ڇٽيءَ ٽي ولايتي ٻاجا گهرايان ها.

الهرکيو:- (کلي) برابر— ڇاڪاڻ ته پٽ ٻه ولايتي ڄڻيو اٿيئي! (حقي مان ٻڙکو ٿو ڪڍي.)

جوئس:- (ڪاوڙ مان) ڇو. ڇا تيو آهي پٽ کي؟— پر جي ڪٿي ڪجهه ڪارو آهي ته ڇا رڳو منهنجو پٽ آهي — تنهنجو ڪونهي؟

اٿهرڪيو:- چري مات! منهنجو پٽ! وچي تنهنجي پٽ ۾.
تو ته پٽ پيرن کان پني ورتو آهي نه ـــ
هش! آهستڙي ڳالهاءِ متان پير ٻڌي نه وٺن
۽ پٽائين نه پيريءَ ۾ منهنجي ڏاڙهي!! (ٺهڪ)

جونس: وري اهيئي چرچا؟ چڱو وچ ٻاهر وچي ڏس
ته ڪاڏو ڇڳيءَ طرح پيو ورهائجي يا ڪيئن؟

اٿهرڪيو:- ورهائڻ وارا ڀائيهي ورهائيندا ۽ کائڻ وارا
پاڻيهي کائيندا. تون ڇو ٿي پئي ويچار ڪرين؟ ـــ
ها، باقي جي مان هاڻي نٿو وٺانءِ ته اها ڪٿي
ڳالهه ڪر. سچ چيو اٿن ته اولاد ٿيڻ کانپوءِ
مڙس تان عورت جو آر اکثر کڄيو وڃي
(زال جي ڪاڏيءَ تي هٿ لڳائي) ڪئين
نهڪ ٿو چوان نه؟

جونس:- (مڙس جو هٿ پري ڪري) ڇڏ ته ڪو ڏسي
نه وٺي ـــ ۽ بي ڳالهه ٻڌ. متان تون خوش
ٿيندو هجين ته جڙيل وڏو ٿي منهنجي پاڻ
پيڙين جي ماندٺي وسائيندو!

اٿهرڪيو:- (حقي مان ٻڙڪو ڪيدي) تڏهين ڇا ڪندو ـــ
ڪماني ٿيندو؟

جونس:- ڪمائين ڪي ڪي سگ هوندا آهن ڇا؟ ـــ
مان پنهنجي پٽ کي انگريزي پاڙهينديس ـــ
پوءِ هن کي وڏي نوڪري ملندي!

الهر کيو:- (ٿهڪ ڏيئي) برابر، برابر. وڏي نوڪري ڪندو. بلڪل وڏي! — نادان، روزگار اهو ڇڱو جيڪو ابي ڏاڏي ڪيو هجي.

جونس:- (ڪاوڙ مان) خبردار جي وري اهو خيال به ڪيو اٿيئي، مان ته پنهنجي جڙيلَ کي ضرور انگريزي پڙهائيندس.

الهر کيو:- ليپي لوڏڪ به ڪانه ۽ سڏ مريڙي جي! — (حقي مان بڙڪو ڪڍي) انگريزي پاڙهڻ تي جو هيترو سارو خرچ ٿيندو اهو ڪٿان آڻيندا سين؟ — ڇا اهو به پيرن ڪان پني ايند ين ۽؟

جونس:- بس، اڄ ڪان سادو ڪائيندا سين ۽ سادو هنڊائيندا سين. ڪجهه نه ڪجهه هر مهيني بچت پئي ٿيندي — ۽ منهنجا زيور وري ڪنهنجي ڪم ايندا! — اهي به ڪيس پاڙهڻ تي خرچ ڪبا — ائين ها — تون به هائي بوسڪي جا پٽڪا ٻڌڻ ڇڏي ڏي (مشڪي) ڪا ريٺي سوا واري ٽوپي وٺي ڇڏ.

الهر کيو:- (هٿ جوڙي) حاضر بابا — حڪم تمهارا. اڄ ئي تو دادي ڏنپتراء کان ٽين آني واري ٽوپي وٺي اچان! — پٽ ڇا چائو ڪائڻ ۽ پائڻ تي به ڪنٽرول ٿيو! (بڙڪو) پيلا ڪنهن ٻي ڳالهه تي ته ڪنٽرول ڪونه ٿيو نه؟

جوئس:- ہي کهڙي ڳالهه تي؟

الهرڪيو:- (مرڪي) مثلاً — مثلاً — هاڻي چا ۽ ڪيپٽن ڊوڪي ڊڏايان يا سمجهايان ! — يعني — ها، حڪيم صاحب جـون گوريون کائڻ ته بند نه ڪريان نه؟— يا انهن جي کائڻ تي به ڪنٽرول؟

جوئس: (شرمنده ٿي) بس — ڊوڪي ته رڳو چرچا ٿا سجهن.

الهرڪيو: نهيو بابا — چرچن تي به ڪنٽرول. (ٻڙڪو) اسان بس ڪئي.

جوئس: اڄ ته هتڙا ڪٿي جڙيل لاءِ ڊٿيءَ در دءا پنئون. (ٻئي هٿ آيا ٿا ڪن) ڊٿي منهنجا اسانجي جڙيل کي وڏي حياتي ڏجانءِ -

الهرڪيو: ۽ جـڙيـل جـي پـيءُ کـي جلد مارجانءِ — چاڪاڻ ته هو هاڻي جهونو ٿـو آهي ۽ چلهه تي ٿو کانگهارا اچليـ —

جوئس: ڊٿي منهنجا جڙيل ڏي ڪرسي نصب ڪجانءِ — هنکي ڪا وڏي نوڪري ڏجانءِ —

الهرڪيو: وڏي — بلڪل وڏي. ڪيس ڊپٽي ڪليڪٽر بنائجانءِ ۽ جي نواب شاه ضلع جو ڪليڪٽر ڪٿي ڪرينس ته ڪيا بات!

جوئس:- (ڪاوڙ وچان) وري ساڳيا چرچا؟

(الھہ رکيو وڏو ٺهڪ ٿو ڏئي ۽ جوئس اٿي،
جڙيل کي کٽ تي وڇايل بستري تي ليٽائي
ٻئي ڪمري ۾ هلي ٿو وڃي. سندس وڃڻ
ڪانپوءِ الھہ رکيو پنھنجا هٿ آيا ڪري دعا
ٿو گهري.)

الھہ رکيو: پروردگار، جڙيل جي ماءُ شايد سمجهي ٿي
تہ مان جڙيل کي پاڻ وانگر پيڙين جي
ماندٺي ڪيدي ڏيندس — پر اها تہ مونکي
خبر آهي تہ مان کيس ڪيڏي نہ وڏي ڪرسيءَ
تي ڏسڻ چاهيان ٿو! — مان کيس پاڙهيندس —
انگريزي پاڙهيندس — گهر ٻاري ڏياري
ڪندس پر کيس ضرور پاڙهيندس — ۽
پوءِ منهنجا رب، تون جڙيل کي ڪا وڏي
۽ عزت واري نوڪري ڏجانءِ — خانصاحب
محمد عيسي عباسيءَ وانگر! — رب منهنجا
جي مون پيڙي فروش جي پٽ کي ڪليڪٽر
يا ڊپٽي ڪليڪٽر نہ ڪرڻ چاهين — تہ —
تہ مختيارڪار ضرور ڪجانئس — ۽ جي
مختيارڪار بہ نہ ڪرينس تہ منهنجا رب،
محمد حسين اعوان وانگر مختيارڪار جو
ڪلارڪ تہ ضرور ڪجانئس. آمين!

(پردو ڪري ٿو)

منظر ٻيون

پردي جي پٺيان آواز اچي ٿو، ”جڙيل جي ماءُ پيءُ جڙيل کي انگريزي پاڙهيو. ڪيس مئٽرڪ پاس ڪرايائون، هو پنهنجي قول تي قائم رهيا. هميشه سادو ڪاڏائون، سادو هنڊايائون — جڙيل جي ماءُ جا زيور بہ جڙيل جي تعليم جي نذر ٿي ويا — جڙيل ڪلارڪ بڻيو — مختيارڪار جو ڪلارڪ - سندس ماءُ پيءُ خوش ٿيا تہ خدا جڙيل کي ڪرسي نصيب ڪئي — هاڻي سندن سڀ اميدون پوريون ٿينديون — مگر — اي بسا آرزو ڪہ خاڪ شده ! — نوڪريءَ تي چڙهڻ ڪانپوءِ بجاءِ پنهنجي ماءُ پيءُ کي ڪجهہ ڏيڻ جي هر مهيني ڪجهہ ڏوڪڙ گهران گهرائڻ لڳو — مجبوريءَ جي سبب — سندس ماءُ پيءُ جون سڀ اميدون خاڪ ۾ ملي ويون ! — سندن خوشي جا ڪين جڙيل کي ڪرسي ملڻ جي ڪري ٿي هئي سا رنج ۽ غم ۾ تبديل ٿي ويئي — ۽ هو ٻئي — انهيءَ ڏک جي ڪري - راهي ملڪ عدم ٿي ويا! انا الله و انا اليہ راجعون!— جڙيل جنهنجي ڄمڻ تي راڄن پٽ ڪاڏو هو — جڙيل جنهن جي ڄمڻ تي دهل ۽ شرنائيون وڳيون هيون — جڙيل — سو جڙيل اڄ..........

(پردو کڄي ٿو)

هڪ ڪمرو جنهن ۾ هڪ طرف چنل کٽ پيئي
آهي ۽ مٿس هڪ پراڻي ڦاٽل فراسيءَ ۾ بسترو ويڙهيل
رکيل آهي. ٻئي طرف سامهون هڪ بنان رنگ روغن
جي ٽپائي رکيل آهي جنهن جي ٻن پاسن کان ٻه پراڻيون
لوهي ڪرسيون پيل آهن. هڪ ڪرسيءَ تي شهدادپور
مختيارڪار جي آفيس جو ڪلارڪ جڙيل ويهي ٽپائي
کان ڏڪڙ جو ڪم ونندي، هلڪي ٻي سري آواز ۾
گانو ڳائي رهيو آهي:-

ڪٿي آهين تون منهنجن خوابن جي راڻي،
اچي ڪر خشڪ منهنجن نيڻن جو پاڻي.

(گانو ختم ٿئي ٿو ۽ جڙيل جو دوست ڊاڪٽر محمود
اندر داخل ٿي ٻيءَ ڪرسيءَ تي وهي ٿو.)

جڙيل: (آه ڀري) مٿو اٽڪل تي ٧٧ سيڪڙو اچو
ٿي ويو آهي مگر اڃان تائين ڪنوارو آهيان!

محمود: (مشڪي) مگر ڪنهن سياڻيءَ کي نياڳ
ڪٽندو جيڪا تو جهڙي مين مفلس جي بيگم
ٿي ايندي؟

جڙيل: مفلس!— مان مفلس؟— منهنجي هيءَ ڪٽل
ٽوپي، ڦاٽل بوٽ، چتبن لڳل سوار ۽ — ۽
نيلاميءَ جو ڪوٽ........

محمود: تنهنجو زرد چهرو، خشڪ ۽ ٨٠ سيڪڙو
اڇيون مڇون، کهرا هٿ، منجهيل وار ۽—

نه، نه — تون مفلس — ڇو ته ڪير جو توکي مفلس چئي!

جڙيل:- (شرمنده ٿي) معاف ڪجانءِ دوست، جيڪڏهين مان مفلس آهيان ته منهنجي دل ته مفلس نه آهي!

محمود:- ها، دل، دل بيشڪ تنهنجي مفلس نه آهي ۽ هوندي به تون پاڻ مڙس امير آهين بلڪ امير علي آهين — مگر دوست، عورت کي اهڙي قسم جي اميري ۽ دل جي شاهوڪاري ڪانه ٿي کپي — ان سان گڏ به ٽڪا کيسي جي کڙ کڙ به ضروري آهي.

جڙيل:- اها کڙ کڙ منهنجي وس کان ٻاهر آهي (ٻانهن تي ٻڌل واچ تان هڪ نرالي شان سان وقت ڏسي) سادا چار لڳي پوڻان پنجويهه منٽ ۽ ٽي سيڪنڊ!

محمود:- (کلي) اوهو! ته اوهان واچ ڏارڻ به شروع ڪئي آهي!

جڙيل: (فخر سان) جي، صاحب.

محمود: ڏنو هوندو ڪنهن کي ٻڌو؟

جڙيل: (کلي) نه — ٥٢٣ ۾ هٿ ڪيل شڪ چوريءَ جي ملڪيت آهي، خيال ڪيم ته ڪڏهين آفيس جي اسٽور روم ۾ رکي

چڙهندس ته متان ڪوئا ڪيس ونن گهليندا
۽ پنهنجي ٻر ۾ نه چڪي رکنس تنهنڪري
بهتر ڄاتم ته پنهنجي ٻانهن تي ٻڌي ڇڏيانس!

محمود: ته گويا جيڪو هن واچ تي دعويداري پيش ڪندو تنهن تي هڪ لاجواب ثورو ڪري رهيا آهيو؟

جڙيل:- سو ته صاف ظاهر آهي روز روشن وانگر.

محمود:- خوب!

(ٽپالي اندر اچي هڪ لفافو جڙيل کي هٿ ۾ ڏئي ٿو. جڙيل لفافو کولڻ جي ٿو ڪري.)

ٽپالي:- اون هون — پهرين تي آنا، ڏسو ٿا لفافو ٻرنگ آهي. (جڙيل لفافو ٽپائيءَ تي رکي محمود ڏانهن ٿو نهاري. محمود کيسي مان ٽي آنه ڪڍي ٽپاليءَ کي ٿو ڏئي ۽ لفافو کڻي جڙيل ڏانهن ٿو وڌائي.)

جڙيل:- جيئن ته ٽي آنه چٽي اوهان ڀري آهي تنهن ڪري لفافو کوليو به اوهين.

محمود:- مگر هي اوهانجو خانگي خط آهي.

جڙيل:- پرواه نه هي — اوهين به ته منهنجا خانگي دوست آهيو. (محمود منٿ اڌ جڙيل ڏانهن نهاري، لفافو کولي خط پڙهي ٿو.) ”پيارا

جڙيل" (محمود عجب مان جڙيل ڏانهن نهاري ٿو.)

جڙيل:- (مشڪي) اوهين پڙهندا رهو.

(محمود خط پڙهي ٿو ۽ وچ ۾ ڪٿي ڪٿي جڙيل ڏانهن نهاريندو به ٿو رهي. جڙيل مشڪندو ٿو رهي.)

پيارا جڙيل.

هي منهنجو پهريون خط ناهي پر پنجون ۽ هي تنهنجو پهريون دفعو ناهي پر پنجون پيرو آهي جو تون مونکي منهنجن پيار ڀريل خطن جو جواب نه ڏيئي رهيو آهين. مان ته توتي ان ڏينهن کان ئي فدا آهيان جنهن ڏينهن عيد هئي — ها عيد، ۽ تون نوان ڪپڙا پايو، عيد جو چنڊ بنيو ڪڙ ڪڙ ڪندو اسانجي گهر جي ڪڙڪيءَ کان لنگهيو هئين. ان وقت مان اندر ڪڙڪيءَ جي پرسان ئي ويٺي هيس ۽ پٽي تي هندستان جي تواريخ پڙهيم. ڪليل ورق تي شاهجهان جي تصوير هئي. توتي نظر پيم ته يڪدم شاهجهان ڏانهن ڏيان ڇڪجي ويم — ان وقت تون مونکي سچ پچ شاهجهان — پورو پورو شاهجهان پيو لڳين! — منهنجي دل چاهيو ته جيڪر......

منهنجا شاهجهان، ڇا تون پنهنجي ممتاز کي
جواب نہ ڏيندين؟ — مان شاهوڪار ۽ آزاد
خيال ماءُ پيءُ جي ڌيءَ آهيان ۽ — ۽ ڪنهن
سان بہ شادي ڪري ٿي سگهان. ڪيترو نہ
چڱو ٿئي جو تون....... جو تون.......
مونکي هن خط جو جواب ڏين!

تنهنجي ۽ سورنهن ئي آنہ فقط تنهنجي ممتاز.

جڙيل:- (هٽ مهتيندي) بس اها ئي هڪ مصيبت آهي جو هوءَ شاهوڪار ماءُ پيءُ جي ڌيءَ آهي!

محمود:- ڇا مطلب؟

جڙيل:- مطلب؟— مطلب وري ڇا — بس اهو ئي تہ هوءَ شاهوڪار گهر جي آهي. جيڪڏهين هوءَ ڪنهن غريب گهر جي هجي ها تہ مان ڪري سائس شادي ڪريان ها — مون کي پيسي ۽ پيسي وارن کان نفرت آهي (محمود ڏانهس چتائي نهاري ٿو) اوهان بہ تہ غريب گهر مان شادي ڪئي هئي نہ؟

محمود: (ڪجهہ گنڀير ٿي) هو پئبد ڪڍي وٺ (جڙيل پئبد ڪٽڻ لاءِ اٿي ٿو) ۽ هوءَ مس استدل بہ (جڙيل اها بہ ڪڍي اچي ٿو) — هان! تون واڳڻائي مس ڪم آڻيندو آهين؟ (جڙيل خاموش رهي ٿو) ۽ هيءُ — هيءَ خط بہ تہ

واڳنائي مس سان لکيل آهي (پڻ مان هڪ پنو ڪڍي خط جي پني سان ملائيندي) اڙي هيءَ خط جو پنو به ته ساڳيو ئي پيو ڏسجي!

جڙيل:- (ٺهڪ ڏيئي) وڏو چالاڪ آهين!

محمود:- (کلي) مان چالاڪ نه پر تون بيوقوف آهين.

جڙيل:- (شرمندو ٿي) شايد.

محمود:- شايد نه پر سچ پچ — جڙيل، تون چو اهڙو بيوقوف ٿيو آهين جو پاڻکي پاڻ هن قسم جا فضول بيرنگ خط لکي پيسووڃائي رهيو آهين؟

جڙيل:- معاف ڪجو، مان اهڙو بيوقوف هرگز نه ٿيندس. هن خط تي به ته ٿي آنا اوهان ڏنا.

محمود:- ته گويا — بيوقوف مان ٿيس؟

جڙيل:- جي.

محمود:- (شرمندو ٿي) شايد.

جڙيل:- شايد نه، پر سچ پچ.

محمود:- ۽ جي مان هتي نه هجان ها ته؟

جڙيل:- انهيءَ حالت ۾ ٽپاليءَ کي چئو وڃي ها ته صاحب هن وقت واندو نه آهي، ڪنهن ٻئي وقت اچجانءِ!

(ٻئي دوست کلن ٿا.)

محمود:- جرنيل، جيڪڏهين مان تنهنجي شاديءَ جو بندوبست ڪريان ته مونکي ڇا ڏيندين؟

جرنيل:- اهڙن ڪمن لاءِ رواجي في جي پئي!

محمود:- مگر تو مفلس وٽ رکيو ئي ڇا آهي!

جرنيل:- مون وٽ ڇا رکيو آهي؟— آه، نٿو سمجهين. هڪ ڪلارڪ جي دعا لڳي ويئه ته تنهنجا ٻيڙا ئي پار — بس گاجرا واه جي هن طرف!

محمود:- معاف ڪجانءِ. مونکي تنهنجي دعا ڪانه ٿي کپي. چوندا آهن ته ڪاردار جي ڪلارڪن جي دعا هميشه ابتو اثر ڏيکاريندي آهي — ها، باقي مفت سو ڪم ڪري ٿو ڏيانءِ.

جرنيل:- ائين ئي سهي. مگر هڏاء ته اهو خوشنصيب ڪير آهي جنهن جي گهر منهنجو بندوبست ڪندين؟

محمود:- تنهن سان تنهنجو ڪهڙو مطلب. رٽايرڊ سب انسپيڪٽر پوليس آهي — بابي سائين مرحوم جو ننڍي هوندي جو سنگتي.

جرنيل:- (مشڪي) ته گويا تنهنجو چاچو ٿئي — مگر سندس نالو؟

محمود:- سندس نالو حاجي عبدالرحمان آهي.

جرنيل:- (ٽپ ڏيئي ڪرسيءَ تان اٿندي) ته گويا مونکي منهنجن خوابن جي راڻي ملي ويندي!

محمود:- کھڙي ـــ تنهنجن خوابن جي مها رائي؟

جڙيل:- سڪينه ـــ منهنجي سڪو! ـــ حاجي عبدالرحمان جي دختر جيڪا مون سان گڏ پڙهندي هئي! ـــ اها ئي ته آهي منهنجن خوابن جي رائي!! منهنجي ممتاز محل!!! (جڙيل محمود کي پاڪر پائي چمي ٿو ڏئي) او، محمود تون ڪهڙو نه سٺو آهين!

محمود:- نهيو، هاڻي جند ڇڏ منهنجي. مان سڀاڻي حاجي عبدالرحمان وٽ ويندس ۽ متان ڪنهن به وقت هتي وٺي اچانس، تنهن ڪري تون اڄ ئي پنهنجي جاء جي سٺي طرح صفائي ڪرائي ڇڏ ۽ پنهنجو هي سمورو سامان هتان ڪڍائي، منهنجي گهران سامان، کٽ، بسترو، ميز، ڪرسيون وغيره گهرائي هتي رکائي ڇڏ، ڪيئن سمجهي وئين نه؟

جڙيل:- بلڪل، تون چٽل آهين.

محمود:- (ڪلندي) نه مان چٽل نه آهيان ـــ مان محمود آهيان.

(پردو ڪري ٿو)

منظر ٻيون

(پردو کڄي ٿو)

هڪ ورانڊو جنهن جي پٺيان اندرين ڪمري جو دروازو نظر اچي رهيو آهي. ورانڊي ۾ هڪ کٽ تي رٽائرڊ سب انسپيڪٽر پوليس حاجي عبدالرحمان بستري مان ٽيڪ لڳائي ڪتاب "ماسي ۽ مجيد" پڙهي رهيو آهي. سندس زال کٽ تي هڪ طرف ويٺي آهي.

(در تي ٺڪ ٺڪ ٿئي ٿي.)

حاجي : (پنهنجي زال کي) شايد محمود آيو آهي. تون اندر وڃ ۽ سڪينه کي به ٻڌاءِ ته ٻاهر نه اچي.

جونس : ها، پر سموري حقيقت ڇوڪري بابت ٻڌجوس، پوءِ متان.......

حاجي : چڱو چڱو تون اندر وڃ — مان سمجهان ٿو. هُن ۾ تو جيترو عقل ته ضرور هوندو، (سندس زال اندر وڃي ٿي ۽ حاجي ڏاڍيان چوي ٿو) اچو. اندر اچو.

(محمود اندر داخل ٿئي ٿو)

محمود :- اسلام عليڪم ،

حاجي :- (ڪٿ تان اٿندي) وعليڪم سلام، ميان محمود ڏاڍي دير لاتوَ اچڻ ۾. اسان ڪي ته صبح کان ئي اوهانجو انتظار هو. (ٻئي هٿ ملائين ٿا.)

محمود :- دير برابر ٿي ويئي. پر مجبور هوس حاجي صاحب. هڪ ڪيس اهڙو ملي ويو جو ان مان مس مس جند ڇڏائي سڌو اوهان ڏي آيو آهيان.

(محمود ڪرسيءَ تي وهي ٿو ۽ حاجي ڪٺ تي.)

حاجي :- هن — پنهنجي دوست، ميان — ميان جڙيل ڪي ڪونه وٺي آيوَ؟

محمود :- ها، وٺي اچانس ها مگر عين وقت تي مختيارڪار صاحب حاجي علي محمد شهوانيءَ گهرائي ورتس — ڪنهن سرڪاري ڪم لاءِ — سندس آفيس ۾ مسٽر جڙيل هڪ ئي ته قابل ڪلارڪ آهي. (ٿورو ترسي) مون سائس ڪالهه ڳالهه ڪئي هئي ....

حاجي :- (انتظار مان) ۽ ....

محمود :- (مشڪي) ۽ هن منظور ڪئي. مونکان پڇي پلا ڪيڏانهن ويندو.

حاجي :- (خوش ٿي) بهتر — مگر ميان محمود هن بابت پيون ڳالهيون ته اوهان ٻڌايون ئي ڪونه — هي ساري زندگيءَ جو سوال آهي. ائين نه ٿئي جو ڇوڪري هن وٽ وڃي سورن ۾ پوي.

محمود:- حاجي صاحب، اوهان ڪوبه خيال نه ڪريو — اصل او ذرو به — ته ڇا مان اوهانجو دشمن ٿيندس؟

حاجي :- نه، برخوردار. منهنجو اهو مطلب هرگز نه آهي — پر تنهن هوندي به هن بابت هرڪا خبر اسانکي هئڻ گهرجي نه — سندس پگهار ڪيترو آهي؟

محمود:- پگهار؟— ائين پڇو ته ڪيس آمدني ڪيتري آهي.

حاجي :- مطلب؟

محمود:- (ڪلي) حاجي صاحب، نٿا سمجهو. ڀلا ڪنهن سرڪاري ننڍي ملازم جي پگهار مان به پورت ٿي آهي؟— خاص ڪري هڪ ڪلارڪ جي جنهن جي پگهار فقط سٺ ستر روپيه. جنهن مان ڏهه روپيه ڪن مسواڙ جا ڏئي، ڏهه روپيا پاڻي ۽ لائيٽ تي خرچ. ڏهاڪوڪن روپيه ڌوٻي، حجام ۽ پنگيءَ جي بلي. اهڙا ڏهه روپيه ڪمر واري ۽ ڪانهن

واري جو ڪندو. اٽڪل ڏهه روپيه ڪن تيل، صابڻ، بوٽ پالش ۽ اهڙين ڪن ٻين ضروري شين تي چئ، ڪل گهڻان روپيه ٿيا؟

حاجي :- ڏه،، ويهه ويه،، ٽيهه، چاليه،، پنجاه روپيه!

محمود:- ٺيڪ آهي — باقي ويهه روپيه پاڻ ٻيڙي، يارن دوستن جي چانهه پاڻي ۽ ٻئي اهڙي متفرقه خرچ تي ختم! — ٿي نه سموري پگهار ائين چئ؟ — هاڻي ٻڌايو ته پاڻ ماني ڪٿان ڪائي، ڪپڙو لٽو ڪٿان ۽ ڪيئن وٺي ۽ جي شادي شده هجي ۽ هڪ اڌ ٻار به هجيس ته انهن جو پيٽ ڪيئن پالي؟ — جي ٿئيس گهر ۾ ڪو بيمار يا پاڻ وقتي بستري داخل ٿئي ته علاج لاءِ پيسا ڪٿان آڻي؟ — ۽ —

حاجي :- درست آهي — مگر.......

محمود:- سائنٽ ويچارا پگهر جو پورهيو ڪري اولاد کي نپائين، چار سال سنڌي ۽ ست سال انگريزي تي — گهٽ ۾ گهٽ مئٽرڪ تائين يارنهن سال چئ. ان عرصي ۾ سائنٽ قرض وغيره ڪٽي هيترو سارو خرچ ڪن ۽ دعائون گهرن ته الله سائين، اسانجي ٻچڙي کي ڪرسي نصيب ڪجانءِ — ۽ جڏهين سندن ٻچڙو خبرن سان ڪلارڪ ٿي اچي

ڪرسي والاري ٿو، ٿيھ تاريخون روزانو ست
اٺ ڪلاڪ ڪرسيءَ تي ڪپ ڪوڙي ويھي
دماغي پورهيو ڪري ٿو — تنهن ڪانپوءِ ڪيس
معاوضو ڇا ٿو ملي؟ — فقط سٺ ستر روپيہ،
يعني روزانو ٻہ ڪن روپيہ! — ۽ هڪ مزدور؟ —
هو ستن اٺن سالن جي عمر کان وٺي مزوري
شروع ڪري ٿو — ۽ مزوري ڪندو ٿو
رهي. نہ هو پنهنجن مائٽن تي بار آهي ۽ نہ
ڪنهن ٻئي تي — جيئن ٻہ هن ۾ سمجھ
اچي ٿي، هو پنهنجي روزي پاڻ ڪمائڻ شروع
ڪري ٿو. ڪيس ڪابہ ڳڻتي، ڪابہ پرواہ نہ
آهي — سندس صحت سٺي، بدن ۾ مضبوط —
هاڻي اهڙو مزور هڪ شادي ڪري تہ ڇا ۽
جي چار شاديون ڪري تہ ڇا! — ڪيس هڪ
اولاد ٿئي تہ ڇا ۽ جي پورا پنجاہ ٻار ٿينس
تہ ڇا! — سڀ مزور ٿيندا — ڇائي ڄم کان
مزور! پنهنجي روزي پاڻ ڪمائيندڙ مزور!! —
۽ هڪ ڪلارڪ؟ شاديءَ ڪانپوءِ سندس حالت
کهڙي ٿي ٿئي! — بس — نہ پڇو — ۽ وري
جي ٿئيس ٿو ڪو ٻار، تہ ڪلارڪ جي هڪ
اک ڪلي تي ۽ ٻي اک روئي تي! — ۽....

حاجي: ٺيڪ آهي برخوردار، مگر.......

محمود: مونکي ڳالهائڻ ڏيو — معاف ڪجو حاجي

صاحب، اڄ مان ڪجهه جذباتي ٿي پيو
آهيان. بحث ئي اهڙي موضوع تي ڇڙيو
آهي— هاڻي اوهين خود ويچار ڪريو ته
هڪ مزور ڏهن سالن جي عمر ۾ ايترو ڪمائي
ٿو جيترو هڪ ڪلارڪ ويهن سالن جي عمر
۾ به، ايتري تعليم حاصل ڪرڻ بعد ۽ دماغ
سوزي ڪري نٿو ڪمائي!— پوءِ مون کي
ٻڌائيندو ته ڪير ڇو پنهنجن ٻارن تي هيترو
سارو خرچ ڪري، سندن عمر جو گهڻو حصو
اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ وڃائي کين پاڙهي!
ڇو نه کين واڍڪي، رازڪي، درزڪي ۽
ٻئي ڪنهن اهڙي پورهئي ۽ هنر جي ترغيب
ڏين!— ڇو نه مائٽ پنهنجن ٻچن کي مزور
بنائين— مزور! صحتمند ۽ مضبوط هڏ ڪاٺ
وارا مزور— جي ڪنهن تي به بار نه آهن!
مزور، جيڪي ڇائي ڇم ڪان پنهنجي روزي
پاڻ ٿا ڪمائين!

حاجي :- مگر........

محمود:- مگر تنهن هوندي به مائٽ پنهنجن ٻچن کي
پاڙهين ٿا— دعائون ٿا گهرن ته کين ڪرسي
ملي— هون، ويچارا ابوجهه مائٽ!!

حاجي :- هاڻي مونکي ڳالهائڻ جو موقعو ڏيندو؟

محمود:- (مشڪي) فرمايو، فرمايو.

حاجي :- رشوت حرام آهي ۽ ....

محمود:- حرام؟- حرام بيشڪ آهي مگر هڪ ڪلارڪ لاءِ ته رشوت سوئر هوندي به حلال تي ڏسجي حاجي صاحب. چا مونکي ٻڌائيندو ته رڻ ٻٽ ۾ هڪ مسافر جنهن وٽ نه، پيئڻ لاءِ پاڻي ٻچيو هجي ۽ نه، کائڻ لاءِ مانيءَ گرہو — تنهن لاءِ ڪهڙي چيز حلال آهي ۽ ڪهڙي چيز حرام؟ — اهڙي مسافر لاءِ، حاجي صاحب، سڀ ڪجهه کائڻ ۽ پيئڻ جائز آهي. ڪيس ڪا حلال شي هٿ لڳي ته چا ۽ جي ڪا حرام شي مليس ته چا! — هن لاءِ ٻئي شيون هڪ جهڙيون آهن.

حاجي :- ڪلارڪ جي صحرا جي هڪ پتڪندڙ مسافر سان تشبيهه! خوب، خوب!! مگر برخوردار اگيئون سرڪار جي ڪڙو ڪيل رشوت توڙ ڪاتو به ته آهي.

محمود:- برابر — مگر ان لاءِ چا ڪجي.

درميان قئر دريا تخته بنده ڪردئي
بعد مي گويد ڪه دامن تر مڪن، هوشيار باش!

ڪلارڪ کي قلم هٿ، ۾ ڏيئي ڪرسيءَ تي وهاري تا چڏين ۽ ڪيس ڏين چا تا؟— فقط

اُنَ ڏهن ڏينهن جو خرچ، باقي ويهن ٻاويهن ڏينهن لاءِ ڪيس ڇپيو ته وجي، "خبردار جي انهن ڏينهن ۾ پنهنجي ۽ پنهنجي ٻچن جي پيٽ ۾ مانيءَ جو ڪو گره وڌو اٿيئي!— حاجي صاحب جيسين ڪامورن کي معقول پگهارون نه ملنديون تيسين رشوت بند نه ٿيندي— ڀلا مونکي ته ٻڌايو، تيسين ڪو معصوم پنهنجي ماءُ جي ٿڃ ڇڏي سگهندو جيسين ڪيس ستي کير جو چڱو مقدار نه ملندو؟— حاجي صاحب جيڪڏهين ڪنهن معصوم کان زوريءَ ماءُ جي ٿڃ ڇڏائي ويندي ۽ ڪيس ٻيو کير به نه ڏنو ويندو ته لازمي آهي، حاجي صاحب، اهڙو معصوم مري ويندو!

حاجي :- ميان محمود، اوهانجين ڳالهين منهنجي دل تي گهرو اثر ڪيو آهي.

محمود:- ته ڇا حاجي صاحب، اوهانکي ڪامورن لاءِ اهڙي ئي ڪا نفرت هئي؟

حاجي :- نه، برخوردار - ائين ته نه آهي (ٿورو رڪي) اوهان کان ڇا لڪايان ميان محمود، پنهنجي ايام ڪاريءَ ۾ مونکي رشوت وٺڻ جا اهڙا ته گر ياد هيا، جي اڄڪلهه جي صوبيدارن کي مشڪل

ايندا هوندا. مونکي ته اوهان جي ڳالهين ۾ لطف اچي وڃيو هو تنهن ڪري پڇي ٿي اوهان کي ڇيڙيم ـــ ميان محمود، انگريز وڏا پلستر هئا. انهن ڪامورن جون پگهارون چاڙهي واڌي گهٽ رکيون هيون ته جيئن هو پنهنجن پائرن جا ڪپڙا لاهين ۽ نتيجي طور پباڪ ۽ ڪامورن ۾ هڪ ٻئي لاءِ نفرت پيدا ٿئي ۽ اهڙيءَ طرح ملڪ جي باشندن مان اتحاد ۽ تنظيم بلڪل نڪري وڃي. هينئر ته الله جي مهرباني سان پنهنجي آزاد حڪومت آهي ـــ پاڪستان آهي. هاڻي ته ننڍن وڏن ڪامورن جون پگهارون مناسب حد تائين وڌڻ کپن جيئن هو پنهنجي پگهار مان عزت جي زندگي بسر ڪري سگهن. ان جو نتيجو اهو نڪرندو جو تعليم لاءِ به چاهه وڌندو ڇاڪاڻ ته پوءِ، اوهانجي ڳالهه وانگر، مائٽ پنهنجي اولاد کي مزدور بنائڻ جي بدران سٺي تعليم ڏيارڻ وڌيڪ پسند ڪندا. اهڙي تعليم يافته طبقي مان ضرور ڪي دماغ پيدا ٿيندا جي ملڪ ۽ قوم جي تمام وڏي ۽ تمام سٺي خدمت ڪندا ـــ خير، ڇڏيو انهن ڳالهين کي، ميان محمود (مشڪي) پلا ميان جڙيل جي آمدني ڪيتري آهي؟

محمود:- (کلي) ها، ائين پڇو، سندس آمدني بس ايتري آهي جنهن مان پنهنجو پيٽ به پيو پالي. شاديءَ کان پوءِ جيڪي ٻار ٿيندس انهن کي به بلڪل چڱيءَ طرح نپائي سگهندو ۽ — آئنده لاءِ به ڪجهه نه ڪجهه بچت پيو ڪندو.

حاجي:- سندس ڪو ويجهو عزيز؟

محمود:- نه، بلڪل اڪيلو آهي. ۽ اهو ته پاڻ سئو. اوهان کي به ته فقط هڪ نياڻي آهي.

حاجي:- سندس ذات وغيره جي ته اوهان کي خبر هوندي؟

محمود:- ترڪ. هندستان ۾ جيڪي اوائل ۾ تاتاري ترڪ آيا هئا، سندس شجرو بس انهن سان ٿو ملي.

حاجي:- مونکي ڪو اعتراض ڪونهي. سڀائي مونکي اوڏانهن وٺي هلجو. مان ڪيس ڏسڻ ٿو چاهيان ۽ جي ٻه ٻه ڳالهيون روبرو به ٿي وڃن ته بهتر — پر ها، ميان محمود، منجهس ٻي ڪا خراب عادت ته ڪانه آهي. مثلاً شراب، جوا ....

محمود:- اصل نه. بلڪل نه. شراب کان ته هو ائين پري ڀڄندو آهي جيئن ڪانوُ غليل کان —

۽ جوا؟ — هن ويچاري کي ته اها به خبر نه آهي ته تاس جا پتا ڇا ٿيندا آهن. (کلي) هڪ دفعي شهر مان وچي رهيا هئاسين ته رستي تي تاس جو هڪ پتو پيو هو. ڪلي جڙيل کان پڇيم، ”دوست هي ڪهڙو پتو آهي؟“ هن پتو منهنجي هٿ مان ورتو ۽ ان کي غور سان ڏسڻ لڳو ۽ منٽ ٻن کان پوءِ چيائين، ”ڪاري جي راڻي“، حالانڪ اهو پان جو گولو هو — يعني ايتري قدر ته معصوم آهي.

حاجي :- (تعجب مان) هان! — مگر سگريٽ — سگريٽ ته ضرور ڇڪيندو هوندو. اها عادت ته اڄڪلهه عام آهي.

محمود:- مسٽر جڙيل خالصو آهي.

حاجي :- خالصو ڪيئن؟ — ڇا سک مان مسلمان ٿيل آهي؟

محمود:- (کلي) نه، يعني جيئن خالصا پيڙيءَ جي دونهين کان به نفرت ڪندا آهن تيئن هو به نفرت ڪندو آهي.

حاجي :- خوب، خوب. مان سپاٽي ضرور ڪيس ڏسڻ هلندس.

محمود:- (اٿندي) چڱو، حاجي صاحب، هينئر اجازت.

حاجي :- وهو نہ ميان
ڳالهين ۾ توهان جي پاڻي پاڻي نہ پيو.
نہ سگهيس (ٿورو ڏاڍيان) شمع به ڪري
جي ماڻ،
شربت ....

محمود:- نہ، حاجي صاحب. اوهان کان حجاب ڪونهي
هاڻي معافي ٿو وٺان، اسلام عليڪم -

حاجي :- چڱو برخوردار، وعليڪم سلام.

(پردو ڪري ٿو)

منظر چوٿون

(پردو کڄي ٿو)

هڪ طرف پلنگ تي صاف سٺو بسترو وڇايل آهي ٻئي طرف هڪ وڏي ميز پيل آهي جنهنجي پاسن ڏان چار سٺيون ڪرسيون پيل آهن. فرش تي اکروٽ، بادام ۽ پستن جا ڇلر ۽ تازي فروٽ جون ڪلون پکڙيل آهن. ڪمري جي ديوارين تي خوبصورت تصويرون لٽڪي رهيون آهن. جڙيل ڏوان ڪپڙا پاتيون هڪ ڪرسيءَ تي ويٺو آهي.

(محمود اندر داخل ٿئي ٿو)

محمود:- واه. واه! واه واه!! اڄ ته تون سچ پچ شاهجهان ٿي پيو آهين.

جڙيل:- (پنهنجي ڏاڙهي درست ڪندي) در ان ۾ شڪ!

محمود:- (مشڪي) چڱو دوست، هاڻي تون تيار ۽ خبردار ٿي ويهجانءِ، مان حاجي عبدالرحمان کي وٺي ٿو اچان. هن جي روبرو ڪا بيوقوفي جي ڳالهه هرگز نه ڪجانءِ.

جڙيل:- ته ڇا مان بيوقوف آهيان؟

محمود:- نه، بيوقوف ته هرو پرو ايڏو نه آهين پر تنهن به خيال رکجانءِ ۽ ساڻس بلکل فضيلت ۽ سمجهداري سان پيش اچجانءِ.

جڙيل:- مان انشاالله پنهنجو پارٽ ڪئريڪٽر ائڪٽر مظهر خان يا پرٿوي راج وانگر بخوبي ادا ڪندس. مگر پهرين ته سهي ساڻس ڪهڙي گفتگو ٿي — مون بابت ته هن گهڻو ئي پڇيو هوندو؟

محمود:- تو بابت هن سڀ ڪجهه پڇيو — جيڪي نه پڇڻ گهربو هوس سو به پڇيائين —

جڙيل:- (انتظار مان) يعني؟

محمود:- پڇيائين جڙيل موالي ته نه آهي محمد امين جمالي وانگر. مون چيو، نه، جيتوڻيڪ تون سنو موالي آهين.

جڙيل:- ٺيڪ آهي. اهو توهان ٺيڪ جواب ڏنو.

محمود:- پڇيائين، جڙيل جواري پائي ته نه آهي. مون جواب ڏنو هن ويچاري کي ته ڪاري جي رائي ۽ پان جي گولي سڃاڻڻ جي به تميز نه آهي.

جڙيل:- يعني انهيءَ ڏس ۾ مان بدتميز آهيان! — بلڪل ٺيڪ. برابر ڪاري جي رائي ۽ پان جو گولو مون لاءِ هڪ برابر آهن.

محمود:- حاجي صاحب پڇيو تہ جڙيل ماڻهو ڪهڙي قسم جو آهي. مون چيو بلڪل خانداني ۽ امير.

جڙيل:- اهو جواب بہ توهان فٽ ڏنو. مان لاشڪ خانداني پيڙي فروش جو پٽ آهيان ۽ دل جو امير!

محمود:- (ڪلي تو) پڇيائين تہ جڙيل رشوت خور تہ نہ آهي —

جڙيل:- (انتظار مان) ۽ اوهان ڇا چيس؟

محمود:- مون جواب ڏنو تہ هن جو گذران ئي مرحوم حاجي الهہ اويائي وانگر رشوت تي آهي!

جڙيل:- (ناراض ٿي) ڇا سچ پچ توهان اهڙو جواب ڏنو — مان نہ رڳو رشوت وٺڻ وڏو گناه تو سمجهان مگر اهڙو ڪو قدم کڻڻ بہ جائز نٿو سمجهان جنهن جي ڪري مونکي رشوتي سمجهيو وڃي — رشوت جو نالو ئي مڪروه آهي. جهڙيءَ طرح استاد نيپولين بونا پارٽ جي ڊڪشنري ۾ اکر "ناممڪن" نہ هو تهڙيءَ ريت پاڪستان جي ڊڪشنريءَ ۾، "رشوت" جو لفظ نہ هئڻ گهرجي. اها منهنجي آرزو آهي!

محمود:- مونکي فقط اهو ظاهر ڪرڻو هو ته تون مڇيءَ ماني وارو آهين ۽ خوش زندگي بسر ٿو ڪرين تنهن ڪري مجبور ٿي توکي رشوتي بنايم. ٻيءَ صورت ۾ حاجي صاحب سمجهي ها نه سٺ ستر روپين مان تون ڪهڙي زندگي بسر ڪندو هوندين ۽ شاديءَ کانپوء توهان زال مڙس جو ڪهڙو حال ٿيندو؟

جڙيل:- مگر تون هن ڪوڙ جي بدران ٻيو ڪوڙ ڳالهائي ٿي سگهئين ـــ مثلاً چئين ها تـــ جڙيل کي پنج سو ايڪڙ ڪچي جي زمين آهي.

محمود:- خير جيڪي ٿيڻو هوم سو ٿيم. مان هاڻي وڃان ٿو ڪيس وٺڻ.

(محمود وڃي ٿو. سندس وڃڻ کانپوء جڙيل ڪمري ۾ چئني پاسي نهاري ٿو.)

جڙيل:- (پنهنجي منهن آهستي) ڪجهه به منهنجو ناهي ـــ ڪجهه به منهنجو ناهي ـــ هيءُ پلنگ، هيءُ بسترو، هيءَ ميز، هي ڪرسيون، هو تنگيل تصويرون (ٿهڪ ڏيئي) ڪجهه به منهنجو ناهي (پنهنجن پاتل ڪپڙن ڪي ڏسندي) هيءَ سلڪ جي قميص، ڪارڊ راء جي پتلون، ڪشميري جو ڪوٽ، هيءَ ٽاء، آه! ـــ ڪجهه به منهنجو ناهي (اوچتو پٽ

تان نارنگيءَ جي ڪل هٿ ۾ ڪٿي) ۽ هي
فروٽ جون ڪلون؟ (مشڪي ٿو) اهي ٻــ
منهنجيون ناهن ـــ اهي ته نه آهن منهنجيون!
(ڏاڍيءَ سان سڏ ڪري ٿو) ممي، او ممي!
(پري کان هڪ سنهون ٻاراڻو آواز اچي ٿو
"جيءُ" ۽ منٽ اڌ کان پوءِ هڪ ڇهن ستن
سالن جي ڇوڪري جڙيل جي سامهون اچي
ٿي بيهي)

جڙيل:- (ميءَ کي ٻانهن کان جهلي پنهنجي سامهون بيهاريندين) ممي، تون ڪنهنجي ڌيءَ آهين؟

ممي:- ڊاڪٽر محمود جي.

جڙيل:- ۽ ڊاڪٽر محمود ڪنهنجي ڌيءَ آهي؟

ممي:- (کلي) هش چريا. ڊاڪٽر محمود منهنجو پيءُ آهي.

جڙيل:- اڙي محمود تنهنجو پيءُ آهي! ـــ مان ته هن کي تنهنجي ماسي سمجهندو هوس (ممي کيس ڏڪ ٿي هڻي) ـــ ممي ڀلا اڄ فروٽ جون ڪلون ڪونه کڻي ايندين؟

ممي:- ڪالهه جو هي هيٺريون ساريون کڻي آيس!

جڙيل:- اهي سڪي ويون آهن. شاباس، ممي ٻچ، گهران سڀ ميڙي کڻي اچ.

ممي:- اڙن، هون ـــ پهرين خرچي ڏي.

جڙيل:- خرچي ڏيانءِ؟ (جڙيل ممي ۾ جي کيسي مان آهستڙي پيسو ڪڍي ممي ۾ کي ڏئي ٿو.) بس. هائي ته ڪٿي اڄ.

(ممي ڊوڙندي هلي ٿي وڃي ۽ ترت ئي محمود ۽ حاجي عبدالرحمان اندر داخل ٿين ٿا. جڙيل اُٿي ٿو بيهي.)

محمود:- (جڙيل ڏانهن اشارو ڪري) هيءُ آهي منهنجو دوست محمود جڙيل، مختيارڪار صاحب جو ڪلارڪ (پوءِ حاجي عبدالرحمان ڏانهن اشارو ڪري) هيءُ آهن حاجي عبدالرحمان صاحب، بابا مرحوم جا خاص دوست.

جڙيل:- (حاجي صاحب سان هٿ ملائيندي) وڏي خوشي ٿي اوهان سان ملي.

حاجي:- نوازش. آءٌ پاڻ ڏاڍو خوش ٿيو آهيان توهان کي ڏسي. ميان محمود کان اڳ توهانجي تعريف ٻڌي چڪو آهيان.

(حاجي ۽ جڙيل ڪرسين تي وهن ٿا.)

حاجي:- وهو ميان محمود، اوهين به وهو نه.

محمود:- حاجي صاحب سونکي مهرباني ڪري معاف ڪندا. هڪ مريض کي تمام جلد ڏسڻو اٿم (جڙيل کي) ٽائيم ڇا ٿيو آهي، مسٽر جڙيل؟

جڙيل:- (هڪ نرالي شان سان پنهنجي هٿ تي ٻڌل واچ ڏسي) پوڻن ڇهن ۾ پندرنهن منٽ.

محمود:- چڱو، حاجي صاحب، اسلام عليڪم.

حاجي ۽ جڙيل:- (يڪ آواز) وعليڪم سلام.

(محمود وڃي ٿو. جڙيل پنهنجي ڪوٽ جي کيسي مان پاسنگ شو سگريٽن جو پاڪيٽ ڪڍي حاجي صاحب ڏانهن وڌائي ٿو.)

حاجي:- سگريٽ! — مگر ميان محمود ٻڌايو ته اوهين سگريٽن جي حق ۾ بلڪل خالصا آهيو؟

جڙيل:- (شرمنده ٿي) مان ته شروع کان ئي سگريٽ پيڙيءَ جي خلاف آهيان — پر ڇا ڪجي حاجي صاحب، ڪي اهڙا به ملاقاتي اچن ٿا جن لاءِ لاچار پاڻ وٽ سگريٽ رکڻا ٿي ٿا پون.

حاجي:- (خوش ٿي) سگريٽ آهن به تمام خطرناڪ.

جڙيل:- تمام — تمام! — حاجي صاحب، تمام خطرناڪ آهن. پيسي جو زيان هڪ طرف ته دل جي ڪمزوري ٻئي طرف ۽ جي سگريٽ ڇڪيندي ننڊ اچي وڃي ته پوءِ بستري جو زيان ٽئين طرف — هڪ ته اگهيئي ساڙي ڇڪو آهيان.

حاجي:- هان! — مگر اوهان هاڻي ڇيو ته ....

جڙيل:- مون نہ، حاجي صاحب، منهنجي دوست بسترو ساڙيو — پر چڱ تہ مان ئي ساڙي ڇڪس. نہ ڪمبخت ڪي پنهنجي بستري تي سمهڻ ڏيان ها ۽ نہ منهنجو بسترو سڙي ها.

حاجي:- (ٺهڪ ڏيئي) نيڪ نيڪ. هاڻي سمجهيم. (چوڪيداري هيٺ نهاريندي) هڪ ڳالهہ تہ ميان جڙيل اوهان بابت معلوم ٿئي ويم.

جڙيل:- (انتظار مان) ڪهڙي، حاجي صاحب؟

حاجي:- تہ — تہ اوهين ماني اصل ڪونہ ڪائيندا آهيو (حاجي صاحب مشڪي ٿو.)

جڙيل:- نہ، ائين نہ آهي حاجي صاحب ماني ڪائڻ ۾ تہ لسان نورمحمد هاءِ اسڪول جي سچي بورڊنگ هائوس ۾ مشهور هوس — هڪ دفعي دال جون پنجاه پليٽون صاف ڪري هندستاني دال چئمپين ٻـاوا ڳنگو ناٿ جو گرئموفون پڳو هوم جنهن دال جون اٺونجاه پليٽون هضم ڪيون هيون!

(حاجي صاحب ٺهڪ ٿو ڏئي.)

حاجي:- تہ پوءِ هي هيتريون ساريون فروٽ جون ڪلون؟

جڙيل:- او. هاـــ نوڪر، نوڪر ڪمبخت جا سڀ ڪرتوت آهن. نہ پنهنجي ڳوٺ بنگلديري

وجي ها ۽ نه مون کي فروٽ تي گذران ڪرڻو پوي ها. حاجي صاحب مونکي هوٽل جي ماني کان سخت نفرت آهي.

حاجي:- اوهان کي هاڻي شادي ڪرڻ گهرجي ـــ نوڪرن تي ڪهڙو ڀروسو ـــ ۽ پوءِ نوڪر بئيمان به ته ٿيندا آهن.

جڙيل:- بلڪل ـــ بلڪل ـــ حاجي صاحب، بلڪل بئيمان ٿيندا آهن. منهنجو ته خيال آهي چار زالون آسانيءَ سان پالي سگهجن ٿيون، مگر حاجي صاحب، ڪمبخت نوڪر هڪ به سنڀالڻ مشڪل آهي.

حاجي:- (ڪلي ٿو) ميان جڙيل، اوهانجيون ڳالهيون مونکي بيحد پسند آهن.

جڙيل:- حاجي صاحب، پاڻ وٽ ڳالهين ڪانسواءِ پيو رکيو ئي ڇا آهي! (حاجي ڏانهس چتائي نهاري ٿو. جڙيل پاڻ سنڀالي ٿو وجي) دنيا ۾ حاجي صاحب، انسان جي زبان ئي آهي، پيو آهي ئي ڇا! ـــ حاجي صاحب اوهانکي به ڪو اولاد آهي؟

حاجي:- (ڪنڌ هيٺ ڪري) آهي ـــ هڪ نياڻي آهي.

جڙيل:- وڏي آهي؟

حاجي:- هون ـــ آهي چوڏهن پندرنهن ورهين جي.

جرنيل:- اڇا ــ منهنجو ارادو آهي....... حاجي صاحب ڊاڪٽر محمود اوهان سان ڳالهه ڪئي هوندي ــ

حاجي:- هائو برخوردار. مان بلڪل خوش ٿيو آهيان اوهان سان ملي. مونکي ڪوبه اعتراض نه آهي.

(ممي اندر داخل ٿئي ٿي. سنلس هٿ ۾ هڪ ٿيلهي آهي. ڪيس ڏسي جرنيل جو منهن لهي ٿو وڃي.)

ممي:- اڇي، ٿيلهي خالي ڪري ڏي.

جرنيل:- رک پٽ، پوء ڪٽي وڃجانء ٿيلهي.

ممي:- نه، نه. تون ٿيلهي وڃائي ڇڏيندين.

(ممي ٿيلهي ميز تي اونڌي ٿي ڪري. ميز تي تازي فروٽ جي کلن جو ڍگ لڳي ٿو وڃي. ممي خالي ٿيلهي کڻي پڇي ٿي وڃي.)

حاجي:- (هيٺ پڪڙيل کلن ڏانهن ڏسي ۽ پوء ميز تي پيل فروٽ جي کلن ڏانهن نهاري) هي..... هي......

جرنيل:- (تڪڙ ۾) کلون آهن حاجي صاحب ــ هوءَ ممي آهي نه ڊاڪٽر محمود جي ڌي ان جو ڪتو آهي ٽائگر، ان لاء ڪٽي ويئي هئي ــ

حاجي:- (ٽوک جي نموني) هاـــ ۽ هاٿي ان ٽائگر

ڪتي ڪي ٻلي ڪائي ويٺي تنهنڪري ڪلون واپس ڪٿي آئي- ائين نه؟

جڙيل:- ها— ها— پر نه حاجي صاحب ٻلي ڪتي کي ڪيئن کائيندي؟— هو ته........

(حاجي ڪاوڙ مان اٿي ڪڙو ٿئي ٿو ۽ تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري هليو ٿو وڃي.) جڙيل حسرت ڀري نگاه سان ڪيس ڏسندو ٿو رهي ۽ پوءِ پنهنجو مٿو ميز تي پيل ڪلن جي ڍڳ تي ڪيرائي تمام ڏک ڀرئي آواز ۾ چوي ٿو "ممي، تنهنجي ته شل ماءُ مري!"

(پردو ڪري ٿو)

منظر پنجون

کٽ تي هڪ ميرو بسترو وڇايل آهي. ان تي وهاڻي ۽ مٿس رکيل ويڙهيل سوڙ ڪي ٽيڪ ڏيئي جڙيل ليٽيو پيو آهي. پاسي ۾ هڪ ٽپائيءَ تي دوا جي شيشي ۽ هڪ جست جو گلاس رکيو آهي. هيٺ صندليءَ تي پٽيوالو دائود ويٺو آهي.

دائود :- خانصاحب، هاڻي ته دوا جو پيو وزن پي ڇڏيو، چار ڪلاڪ ٿي ويا آهن.

جڙيل:- (مشڪي ٿو) دائود تون به مذاق ٿو ڪرين (کنگهي ٿو) منهنجي ماءُ پيءُ مون سان مذاق ڪيو. حاجي عبدالرحمان مون سان مذاق ڪيو. سرڪار مون سان مذاق ڪيو ۽ تون (کنگهه) ۽ تون دائود تون به مون سان مذاق ٿو ڪرين! (کنگهي ٿو.)

دائود :- مون لاءِ ته سائين اوهان بيشڪ خانصاحب آهيو، اوهان جا لک احسان آهن مون تي. جتي بين ڪلارڪن هميشه مونکي چڙهبون ٿي ڏنيون اتي توهان مونکي هر دم پيار ۽ عزت جي نگاه سان ٿي ڏٺو........

جڙيل:- معاف ڪجانءِ دائـود (مشڪي) مون مذاق
تي ڪيو. هن بيماريءَ ۾ تو جيڪا منهنجي
خدمت ڪئي آهي سا جيڪر منهنجا مائٽ
بہ نہ ڪري سگهن ها (ڪنگهہ) تنهنجا تورا
مان ڪيئن لاهيندس دائود؟

دائود:- (اتي گـلاس ۾ دوا جـو وزن وجهي گلاس
جڙيل ڏانهن وڌائيندي) هاڻي پلا دوا پي ڇڏيو.

(جڙيل منٿ اڌ دائود جي اکين ۾ اکيون
وجهي ڏانهنس نهاري تـو ۽ پوءِ دوا پي تو
ڇڏي.)

جڙيل:- دائود، تـو منهنجو پـاس بوڪ ڏٺو آهي؟—
(ڪنگهي تـو) ماڻهون سمجهن ٿـا تہ شايد
جڙيـل وٽ پيسو ڪونہ آهـي. جڙيل مفلس
آهي. پلا هنن کي ڪهڙي خبر تہ مون وٽ
ڪيتـرو پيسو آهي! دائود، مـون جام پيسو
ميڙيو آهي (کلي تو ۽ پوءِ اها کل ڪنگهہ
۾ تبديل تي تي وڃـي)— مون جام پيسو
ميڙيو آهي دائود. هيءُ ڏس منهنجو پاس بوڪ
(وهاڻي جي هيٺان هڪ چوپڙي ڪڍي تو)
هي ڏس (چوپڙي کوليندي) پوٽان بہ سو ڊاڪٽر
محمود جا. پنجويهہ روپيہ سيڌي واري کي
ڏيڻا (ڪنگهي تو) ڏہ روپيہ پخاليءَ جا، ساڍا

ست روپيه آزاد ميڊيڪل اسٽور واري جا ۽
نوَ روپيه سالار ڪير وارو (مشڪي) ڪيئن
تو ڀانئين دائود! ايترا پيسا ڀلا ڪنهن ڏني
ميڙيا هوندا !!

دائود :- سائين هاڻي اوهين ٿورو آرام ڪريو. ڳالهايو نه.

جڙيل:- ڇو نه ڳالهايان دائود؟ منهنجو ڳالهائڻ هاڻي
توکي به ڪونه ٿو وڻي؟

دائود :- (اکين ۾ پاڻي آڻي) ڳالهائڻ سائين ڪيئن
نه وڻندو؟— مگر هينئر آرام ڪريو ته سٺو.

جڙيل:- آرام!— (مشڪي) ها، آرام ضروري آهي.
هاڻي دائود مان آرام ڪندس!— اهڙو آرام
(کنگهه) جنهن مان مونکي ڪير به اٿاري
نه سگهندو!— دائود جڏهين مان اهڙي آرام
۾ پئجي رهان تڏهين تون ڊاڪٽر محمودکي
منهنجي پاران لکي موڪلجانءِ ته (کنگهي
ٿو) ته تو پنهنجي جڙيل کي وساري ڪراچي
وڃي وسائي تنهن ڪري توکي تنهنجا پيسا
ڪونه ملندا— اهو ڏنڊ آهي توتي. باقي
ٻين جو دائود، منهنجو سامان وڪڻي، قرض
چڪائي ڇڏجانءِ— مونکي ارمان آهي دائود
توکي مان ڪابه نشاني نٿو ڏيئي سگهان
(کنگهه) دائود مونکي سخت ارمان آهي
(دائود روئي ٿو)— تون روئين ٿو دائود—

مان پلا ڏس ڪڏهين رنو آهيان؟ مان تہ اهڙو سخت جان هوس دائود، جو امڙ چوندي هئي تہ ننڍي هوندي مان ڪٽ تان پٽ تي ڪري پوندو هوس، تڏهين بہ نہ رئندو هوس— (ڪنگهي ٿو) نہ رو، دائود. توکي رئندو ڏسي، اڄ مونکي بہ روئڻ ٿو اچي. (مشڪي) منهنجي سڄيءَ حياتيءَ جو رڪارڊ ۽ گرئموفون نہ ٿئي پوي!

دائود:- (ڳوڙها اگهي) مان سرڪار ڊاڪٽر کي وٺي ٿو اچان. (دائود هليو ٿو وڃي.)

جڙيل:- (مشڪي) ڊاڪٽر!— ڇا ڪندو ڊاڪٽر، دائود!! (جڙيل جهيڻي آواز ۾ گانو ڳائي ٿو، ”ڪٿي آهين تون منهنجن خوابن جي راڻي— اچي ڪر خشڪ منهنجن نيڻن جو پاڻي.“ وچ وچ ۾ ڪگهندو بہ ٿو رهي. ڪجهہ وقت ڪانپوءِ ڊاڪٽر ۽ دائود اندر داخل ٿين ٿا. ڊاڪٽر جڙيل کي ٽپاسي پوءِ انجيڪشن تيار ڪري ٿو.)

جڙيل:- سٺيءَ جو ضرور نہ آهي ڊاڪٽر صاحب (دائود ڏانهن نهاريندي) توکي تہ خبر آهي دائود.... (ڪنگهي ٿو.)

دائود:- اوهين چپ رهو سائين. ڊاڪٽر صاحب کي

سڀئي هٽي ڏيو. (ڊاڪٽر جڙيل کي سڀئي هٽي
ٿو ۽ پوءِ پنهنجا اوزار پنهنجي باڪس ۾
۾ رکندو ٿو وڃي.)

ڊاڪٽر:- اوهانکي هن سڀئيءَ جو مڪمل ڪورس لڳارائڻو
پوندو (هڪ پني تڪر تي ڪجهه لکي، پنو
جڙيل ڏانهن وڌائي ٿو) ٢٠ سيون گهرائي
رکو. اتڪل تي سٺ ستر روپين ۾ ملنديون.

جڙيل:- (ڊاڪٽر جو هٿ موٽائيندي) مونکي خبر
آهي (کنگهي ٿو) خبر آهي مونکي ڊاڪٽر
صاحب. مان پاڻيهي گهرائي وٺندس سيون —
اوهين خيال نه ڪريو (کنگهه ۾ ٻـڏي
وڃي ٿو.)

ڊاڪٽر:- هيءُ ڪمرو به خراب آهي. نه هن ۾ هوا جو
گذر ۽ نه اُس! اوهين ڪنهن ٻي جڳهه ۾
شفٽ ڪريو — ۽ هن حالت ۾ توهين پنهنجا
ٻار ٻچا ڇو نٿا گهرائي وٺو؟

جڙيل:- ٻار ٻچا! (کنگهي ٿو) واه جا صلاح ڏني
اٿو! — دائود تون اڄ ئي تار ڪري ڇڏ
منهنجن ٻـارن ٻچن ڏانهن ته جڙيل صاحب
جا ٻار ٻچو (کنگهي ٿو) اوهين هڪدم هليا
اچو. خانصاحب اوهانکي ساري ٿو — ۽ هيءَ
ڪوٺي به برابر هوادار ناهي — تنگ آهي

(مشڪي) ڊاڪ بنگلو بهتر ٿيندو — ڪيئن ڊاڪٽر صاحب، مان ڊاڪ بنگلي ۾ وڃي رهان پوءِ ته بس! ڊاڪ بنگلو!! (کنگهه).

(دائود ڊاڪٽر جي پاڻهن ڪان جهلي ڪيس ٻاهر ڪڍي ٿو وڃي.)

جڙيل:- (پنهنجي منهن) ڊاڪ بنگلو بهتر ٿيندو — ڊاڪ بنگلو ۽ خانصاحب محمد جڙيل خان ۽ سندس ٻار ٻچا! (ٿهڪ ٿو ڏئي ۽ ٿهڪ ڏيڻ سان کنگهه ۾ ٻڏي ٿو وڃي ۽ هٿ وڌائي ٽپائي ۽ تان دوا جي شيشي هيٺ ڪيرائي ٿو ڇڏي) ڊاڪ بنگلو ۽ سائين محمد جڙيل صاحب جا ٻار ٻچا! (مشڪي ٿو ۽ پوءِ جهيڻي آواز ۾ ڳائڻ شروع ٿو ڪري،) ”ڪٿي آهين تون منهنجن خوابن جي راڻي — اچي ڪر خشڪ منهنجن نيڻن جو پاڻي!“ سندس آواز وڌيڪ جهيڻو ٿيندو ٿو وڃي ۽ پوءِ — يڪايڪ جڙيل جو ڪنڌ هڪ پاسي لڙي ٿو پوي.)

(دائود اندر داخل ٿئي ٿو. سندس هڪ هٿ ۾ پليٽ آهي جنهن ۾ ڪجهه انگور آهن. جڙيل کي هن حالت ۾ ڏسي پليٽ سندس

هٿ سان ڇڏائجي هيٺ ڪري. دائود جڙيل جي ڪنڌ کي پنهنجن ٻنهي هٿن سان سڌو ڪري.)

دائود :- جڙيل سائين — جڙيل (سندس آواز پرجي ٿو اچي ۽ اکين مان ڳوڙها ٿا ڪرن)— منهنجا خانصاحب جڙيل ....
انا لله و انا اليه راجعون. (جڙيل جي لاش تي هڪ چادر ٿو وجهي.)

(پردو ڪري ٿو)

منظر ڇهون

(بندوق جا ٻه ٺڪاءُ ٿين ٿا ۽ پردو کڄي ٿو)

جهنگل جو نظارو. پرڀان ڪجهه وڏا وڻ پيا ڏسجن. ساڄي طرف چند قبرون آهن جن جي پاسي ۾ چند ننڍا ٻوٽا لڏي رهيا آهن هوا ۾. بندوق جو هڪ ٺڪاءُ ٿئي ٿو ۽ هڪ تتر ڦٿڪندو اچي هڪ ڪچي قبر تي ڪري ٿو. کاٻي طرف کان ڪشمير ڪاٽن فيڪٽري جو مئنيجر مسٽر جعفري ۽ مسز جعفري اچن ٿا. ٻنهي ڪي هٿن ۾ بندوقون آهن. مسز جعفري پنهنجي بندوق هيٺ رکي وڃي تتر ۾ هٿ وجهي ٿي. ان ڪچيءَ قبر مان درد ڀريو آواز ٿو اچي، ”منهنجن خوابن جي راڻي تون ڪٿي آهين؟—“ مسز جعفري ڊپ وچان تتر اتيئي ڇڏي ڊوڙندي وڃي مسٽر جعفري کي ٿي چنبڙي. ان قبر مان سڙن جو هلڪو آواز اچڻ شروع ٿئي ٿو ۽ پوءِ سريلي آواز ۾ ڳائي جو آواز ٿو اچي:—

ڪٿي آهين تون منهنجن خوابن جي راڻي،
اچي ڪر خشڪ منهنجن نيڻن جو پاڻي.

مسٽر ۽ مسز جعفري ساڳي حالت ۾ آهستي آهستي پوئتي سرڪندا تا وڃن ۽ هڪ ٻوٽي جي پاسي ۾ ويهي

ٿا رهن. سازن ۽ ڳائڻ جو آواز برابر ايندو ٿو رهي. ساڄي طرف کان هڪ ٻڪري اچي ان قبر جي پرسان ٻيهي ٿي رهي. هڪ ٻڪرار جنهن کي ڏکهي لٺ هٿ ۾ آهي سو ڊوڙندو اچي ٻڪريءَ کي ڪنڌ کان ٿو جهلي ۽ اتيئي ٻيهي ٿو رهي. ڪانو ختم ٿئي ٿو.

ٻڪرار:- (مسٽر ۽ مسز جعفري کي نوڙي سلام ٿو ڪري) ڏچو نه سائين. هن قبر مان روزانو هن مهل اهو ڳائڻ جو آواز ٻڌبو آهي. مان جڏهين پنهنجو ڌڻ ڪاهي ڳوٺڙي ڏي واپس ورندو آهيان تڏهين هميشه انهن سريلن سرن سٺڻ لاءِ هتي ترسندو آهيان (مسٽر ۽ مسز جعفري هڪ ٻئي کان الڳ ٿين ٿا) پر مان چا سائين، منهنجيون ٻڪريون به جيسين سمورو راڳ نه ٻڌن تيسين اصل ا ڳتي ڪونه وڌن، ڪٽي مان ڪيتري به ڪوشش ڪريان (پوئتي اشارو ڪري) ڏسو ته ڪيئن نه سمورو ڌڻ چپ چاپ ٻيٺو آهي. رب منهنجي جي قدرت آهي منهنجا سائين! (مسٽر ۽ مسز جعفري ڪجهه اڳتي وڌن ٿا. مسٽر جعفري قبر تان تتر ڪٽي ٿو ۽ مسز جعفري پٺ تان پنهنجي بندوق.)

مسٽر سعفري:- ڪيترو عرصو گذريو آهي هن قبر کي جڙئي؟ تمام پراڻي ٿي ڏسجي.

ڪرار:- برابر سائين ڏسجي پراڻي ٿي مگر هن کي تيار ٿئي پورا پنج مهينا به ڪونه ٿيا آهن.

مسٽر جعفري:- ۽ انهن پنجن مهينن کان برابر قبر مان راڳ جو آواز ايندو ٿو رهي؟

ڪرار:- ائين سائين. مان صبح جو ڏن چوڙي وڃي رهيو هوس ته هي قبر تيار ٿي رهي هئي ۽ هن مهل جڏهين ڏن ڳوٺ ڏي ڪاهي ٿي ويس تڏهين به انهيءَ راڳ جو آواز ٻڌم - پر هڪڙي ڳالهه اڄ نئين ٿي آهي جو اڳي راڳ جو آواز اهڙو چٽو ڪونه ٻڌبو هو جهڙو اڄ ۽ سازن جو آواز به راڳ سان اڄ ئي ٻڌو اٿم.

مسٽر جعفري:- ڪير آهي هن قبر ۾ دفن ٿيل؟

ڪرار:- ڪو منشي ٿا چون - سائين - ڪاردار جو. ڪڏهين ڪڏهين ٻيا منشي به هتي راڳ ٻڌڻ ايندا آهن ۽ قبر تي گل چاڙهيندا آهن. اهي چون ٿا ته هن جو نالو محمد جڙيل هو. غريب هو تنهن ڪري ڪيس ڪٿان به سڱ ڪونه مليو ۽ آخر سوڌو ڪنوارو رهيو.

مسز جعفري:- (عجب مان) جڙيل!— جڙيل ڪلارڪ!!

مسٽر جعفري:- چوــ تون ڪيس سڃاڻين ڇا؟

مسز جعفري:- (آهستي) هاــ مان ڪيس سڃاڻان — ڊاڪٽر محمود هن لاءِ منهنجو سڱ گهرڻ آيو هو ۽ حاجي بابا سائس هائوڪار به ڪئي هئي مگر پوءِ بابا سائينءَ کي ڪا خبر پئجي ويئي ته هو مفلس آهي تنهن ڪري انڪار ڪري ڇڏيائين — هي اهو ساڳيو جڙيل آهي— غريب، بد نصيب جڙيل!

مسٽر جعفري:- مفلسي به هڪ لعنت آهي— (ڪرار کي) تون پاڻ ڪير آهين؟

ڪرار :- مان پاڻ لغاري آهيان — دودو نالو اٿم. هتان ميل ڪن پري هن ڳوٺ ۾ وينو آهيان (اشارو ڪري) اوــ هو انهن وڻن ڀرن جي پاسي ۾ منهنجو ڳوٺ پيو ڏسجي.

مسٽر جعفري:- (پنهنجي کيسي مان ڏهين روپئين وارو هڪ نوٽ ڪڍي ۽ اهو ڪرار کي ڏيندي) چڱو هي ڏهه روپيه رک. هر روز هن قبر تي صفائي ڪندو ڪر ۽ ڏيو ٻاريندو ڪر. مان ڪشمير ڪاٽن فيڪٽري

يعني ڏکڻ جي ڪارخاني جو مئنيجر آهيان. هر مهيني مونکان انهيءَ ڪم لاءِ ڏهه روپيه وٺي ويندو ڪر.

(سائيڪلن تي چار پنج ڪلارڪ، محمد حسين ٻڪهيو سميت، اچي ٿا لهن. سندن هٿن ۾ گلن جا هار آهن.)

ٻڪرار:- اوهين سائين اڄ دير ڪري آيو. راڳ اڳ ۾ ئي ختم ٿي ويو.

سڀ ڪلارڪ: (گڏجي چون ٿا) افسوس ڪنوارا ڪلارڪ، اڄ اسين تنهنجو راڳ ٻڌي نہ سگهيا سين!

(ڪلارڪ قبر تي گل ٿا چاڙهين ۽ پوءِ سيئي گڏجي هٿ آيا ڪري دعا ٿا گهرن — ان بعد سيئي واپس وڃن ٿا ۽ — پوءِ مسز جعفري گلن جون ڪريل ڪليون زمين تان چونڊي قبر تي ٿي رکي.)

(پردو ڪري ٿو ۽ پردي ڪرڻ کان پوءِ به ٿي منٽ انهيءَ راڳ جو آواز ايندو ٿو رهي)